નર્મદ માટે કાવ્યો જ્યાં લાંબાં લાગ્યાં ત્યાં તેમાંનો કેટલોક ભાગ છોડી દીધો છે. એકાદ જગાએ જ શબ્દની ટીપની જરૂર લાગી ત્યાં મેં ટીપ આપી છે તે સિવાય, કાવ્યની સાથે ટીકા પ્રસિદ્ધ થઇ હોય ત્યાં જ ટિપ્પણ આપવાનો નિયમ રાખ્યો છે. એ ટીકામાં પણ કોઇ કોઇ જગાએ થોડો ભાગ છોડી દીધો છે. આમ કરવામાં મૂળ અર્થને હાનિ ન થાય તેની સંભાળ રાખી છે છતાં એવી હાનિ થવાનો સંભવ ઘણો બળવાન છે એમ હું જાણું છું. જોડણીની હાલની અનિયત સ્થિતિમાં મૂળ લેખકની જોડણી રાખવાનો નિયમ રાખ્યો છે. આ સર્વમાં સરતચૂકથી જે જે દોષો થયા હોય તે માટે લેખકોની ક્ષમા ચાહું છું.

અન્ત આ સંગ્રહ માટે મને લેખકોએ પોતાનાં કાવ્યો લેવા મને સંમતિ આપી તે માટે તથા અન્ય જે મિત્રોએ મદદ કરી છે તે માટે તે સર્વનો આભાર માનું છું.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠે વિનીતની પરીક્ષાઓ માટે આ પુસ્તક નિયત કર્યું છે તે માટે તે સંસ્થાનો પણ આભારી છું.

મહાશિવરાત્રિ
સં. ૧૯૮૦
અમદાવાદ

રામનારાયણ વિ. પાઠક.

કાવ્ય સમુચ્ચય

ભાગ ૧ લો

૧

સ્તુતિ

(શાર્દૂલવિક્રીડિત.)

જેને શૈવ જનો પૂજે શિવ કહી વેદાન્તમાં બ્રહ્મ જે,
બૌદ્ધો બુદ્ધ કહી પૂજે, જિન જનો અર્હન્ત જેને કહે
માને જૈમિનિ સર્વને અનુસરી મીમાંસકો કર્મ તે,
કર્તા સત્ય પ્રમાણ શાસ્ત્રવિદ કહે નૈયાયિકો જેહને. ૧

શાક્ત્યાદિ મતવાળા કહિ ગયા છ ભૂમિમાં ભિન્ન જે,
સ્વામી [illegible] ભિન્ન સદા [illegible]
એવો દેવ અચિંત્ય સત્ય સઘળે વ્યાપી રહ્યો વ્યાપક જે
પૂરે છે મન વાંછનાથી સઘળાં ભક્તજનોનાં નાથ તે. ૨

જે છે એક અવર્ણ્ય ને બહુ વિધ બુદ્ધિ અને નાસ્તિકથી,
જે છે આશ્રયસ્થાનમાં જગતના જેના વિના કો નથી
જે પૂરે પરિતાર્થ સર્વ જીવના સર્વેશ નિઃસ્પૃહ
તે આ શ્રી મુજ બુદ્ધિ નિત્ય અમલ રાખો પ્રભુ સર્વદા ૩

ભોળાનાથ સારાભાઈ

જશે એ તો ક્ષેમે સમય પ્રતિ વેગ ફિરશો,
અને મેરી નૌકા પ્રભુ નિજ કરે ક્ષેમ ધરશો. ૬
નદીને એ ક્ષેમે રિમઝિમ જુરાં ધ્યોમનિ તણે;
નદી આવે મેરી સુચરિત તણા મંદ અનિલે;
જતી નાવ તો એ મૃદુ ધરણિમાં ઢોળાવ વિના,
પ્રભુ મેરી નૌકા અનુભવનિ એ દિવ્ય કરશો. ૭
અને અંતે પેલા રિમઝિમ કિનારા જહિં પડ્યાં,
ભર્યાં, આનંદોએ અનુપમ સુખો રે! જહિં ભર્યાં;
તહીં દે ઉતરી સરલ ગતિથી એ સુતરશો,
પ્રભો! નૌકા મારી ચલાવિ અનુગ્રહ ધારિ કરશો. ૮

―――

૩

અજ્ઞાન

પરમેશ પ્રભુ! પરમેશ પ્રભુ!
પરમેશ પ્રભુ! પરમેશ પ્રભુ! ૧

પ્રભુ એક તુંહી વિણ અન્ય પ્રભુ–
નથી કોઈ બીજો પ્રભુ! સાચી પૂરૂં. ૨

પ્રભુ એક તુંહી વિણ અન્ય પ્રભુ–
નથી કોઈ બીજો, પ્રભુ! સાચી પૂરૂં. ૩

વળી એ પણ–એ પણ સાચી પૂરૂં–
અદ્ભુત રેશમ–ખુશ, ગાઉં છું. ૪

વળી એ પણ–એ પણ સાચી પૂરૂં–
અદ્ભુત, રેશમ–ખુશ, ગાઉં છું. ૫

સૌ પાક નમાઝ [illegible] પઢશે
સૌ પાક નમાઝ [illegible] [illegible] ૬
સૌ આજ [illegible] અતી [illegible]
સૌ આજ [illegible] અતી [illegible] ૭

([illegible] પાક નમાઝ અતી
[illegible] પાક નમાઝ અતી.) ૮

([illegible] [illegible], [illegible] [illegible]–
નથી [illegible] [illegible] [illegible]) ૯

[illegible] પ્રેમ [illegible] પ્રેમ'
[illegible] [illegible] નથી અન્ય પ્રેમ. ૧૦

કરીમ મહમદ માસ્તર

૮

સત્ય પ્રાર્થના.

(રાગ–ભૈરવ [illegible])

સત્[illegible] [illegible] નહિ એવી
દયા [illegible] [illegible] રેવી સત.

ભૂતદયા [illegible] [illegible].
ધર્મમૃગ, અમર વેલી. સત.

અભય એજ છે ભવ-દુઃખ-ભંજન,
    સરળ મુક્તિ-ચાવી સ્હેલી. સત.

રજનિ તિમિર જાય બધે પણ,
    ઊગતી ઉષા ઉગશે વ્હેલી. સત.

અધર્મનો અંધકાર ન ટકશે,
    સત-સૂરજ પ્રકટે જાગી. સત.

રસિક

૫

પ્રભુને પંથે

(અભંગ)

આજ બ્રહ્માનંદ, ધરીને આનંદ,
સત્ય સુખકંદ, ધામે ચલો. ૧
ચાલોને ભેગે, પ્રેમ ભક્તિ સંગે;
લઈ લઈ રંગે, માર્ગે ચાલો. ૨
કરી ભક્તિપાન, આત્મ બ્રહ્મજ્ઞાન;
અમૃત સોપાન, પંક્તિ ચઢો. ૩
ચઢી દિવ્યધામ, શાંત વિરામ;
પ્રભુ અભિરામ પાસે પહો. ૪
પૂર્ણ વિશ્વાપદ, વિકટ નિનદ,
હરી તમ—પદ, મુક્તને દો. ૫
ધૈર્ય કવચસ્થ, લઈ જ્ઞાન શસ્ત્ર,
પ્રહરો સમસ્ત, શત્રુને તો. ૬

કરી અકરમન, દુખ ગરજાળ,
ત્રિપત્રસંતાપ, મન મારે ૭

મહામોહે શાન્તિ, મહાત્મા વિશ્રાન્તિ,
સદા અધ્યાત્મશાન્તિ, પામે ત્યારે ૮

એમ આનન્દ જેવા ગુણસિન્ધુ,
પિયા અમી બિન્દુ, પડે પગો. ૯

પ્રેમાનંદિત સ્વરૂપ, નિરખી સમાન,
અખંડ અભ્યાસ, પડે સરો. ૧૦

૬

હું તમારો છું

(ભૈરવી.)

હરિ હું ભલો બુરો પણ તારો ભલો બુરો પણ તારો.
તું મેરી માતા હું તારું બાળક, બહુ દુખ પામું જિયાના હરિ૦
દીનદયાળ થઈ દીનબંધુ બંધન વિવિધ નિવારો હરિ૦
માતાની માફક મેહર પર જુગ ભાર વધારો હરિ૦
પ્રભુ આપનું પદ એનું સ્નાત સૌ સુધારો, હરિ૦
કેશવ નમું હું હાથ નમાવું નરક નિવાસ નિવારો હરિ૦

કેશવલાલ હરિરામ ભટ્ટ.

૭

જય જય ગરવી ગુજરાત !

(લાવણી.)

જય જય ગરવી ગુજરાત !
જય જય ગરવી ગુજરાત,
દીપે અરુણું પરભાત.
ધ્વજ પ્રકાશશે ઝળળ કસુંબી પ્રેમ શૌર્ય અંકીત,
તું ભણવ ભણવ નિજ સંતતિ સઉને, પ્રેમભક્તિની રીત–
ઉંચી તુજ સુંદર જાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત.—૧
ઉત્તરમાં અંબા માત,
પુરવમાં કાળી માત,
છે દક્ષિણ દિશમાં કરંત રક્ષા, કુન્તેશ્વર મહાદેવ,
ને સોમનાથ ને દ્વારકેશ એ, પશ્ચિમ કેરા દેવ,
છે સાહાય્યમાં સાક્ષાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત.—૨
નદી તાપી નર્મદા જોય,
મહી ને બીજી પણ જોય;
વળી જોય સુભટના જુદ્ધરમણને, રત્નાકર સાગર,
પર્વત ઉપરથી વીર પૂર્વજો, દે આશિષ જયકર–
સંપે સોહે સઉ જાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત.—૩
તે અણહિલવાડના રંગ,
તે સિદ્ધરાજ જયસિંગ,

તે રંગ થકી પણ અધિક સરસ રંગે, થશે સત્વરે માત,
શુભ શકુન દીસે, મધ્યાહ્ન શોભશે, વીતી ગઈ છે રાત—
જન ઘૂમે નર્મદા સાથ,
જય જય ગરવી ગુજરાત.—૪

નર્મદાશંકર

૯

મારી ભરત ભૂમિ-સ્વદેશસ્તોત્ર

ગરબી

("[illegible] વિના, દુખ દરિયા [illegible] પાર ન આવે") એ ચાલ

મારી ભરત ભૂમિ

[illegible]
[illegible] ૧
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
મારી ભરત ભૂમિ— ૨

[illegible]
[illegible]
[illegible]
મારી ભરત ભૂમિ— ૩

શી રૂપરૂપના સ્થાન સ્થાન ઓપે!
નવરંગી કમળી મનડાં મોહે!—
જોજે પાણી. વિશ્વંભરનીજ હેળે.—
મ્હારી જન્મભૂમિ૦—૪

સાચે વિશ્વંભરવાળી તું આઝી;
સંપૂર્ણ સ્વાભાવિક ભર્યો સાજ.
તને પ્રભુએ કરી પ્રિય પ્રભુખાજ—
મ્હારી જન્મભૂમિ૦—૫

દેખી દુનિયા બળે છે દિલ દાઝી—
પણ શીકરન ! રાખ પ્રભુ તું લાજ !—
હાય ! હાય તેના છે ઇતરાજ !—
મ્હારી જન્મભૂમિ૦—૬

તારો વાંક નથીજ, તથાપિ એ,
અમે ફ્રટ કપૂત મૂઢ પાપીએ:
દેવ છંડ દૂભ્યો '– દુખિયે લજીએ '–
મ્હારી જન્મભૂમિ૦—૭

મદ, આળસ, ઇર્ષા ને અનીતિ,
મતિ મનવની અધર્મા નાચ આંતિ,
સુખ સાર્વજનિક સમજે ન ગતિ—
મારી જન્મભૂમિ૦—૮

જોયું. જન્મભૂમિભક્તિ તો નામે નહીં,
એક પેટની વેઠ અખંડ વહી,
ઉગી એક જાતીએ ઈર્ષા ન કહી,
મ્હારી જન્મભૂમિ૦—૯

એવા જનને ધિક ધિક ધિક્કાર છે,
કોટી હાથના એથી તો ઠીક છે,
જેને જનનીની દાઝ અભિમાન છે!

મારી જન્મભૂમિ—૧૦

હેર દાદ, શરીર જે કરો,
જંગલીમાં જંગલી તે લેખો,
જન્મભૂમિ ભજન અનમિત ન કો—

મારી જન્મભૂમિ—૧૧

સ્ત્રીઓ પણ અબળા જે ભાખી,
તેણે દેશભક્તિ સબળા દાખી,
ઇતિહાસ છે જ એનો સાખી.

મારી જન્મભૂમિ—૧૨

જન જન્મી જન્મભૂમિ જે ન ચહે
સૃષ્ટિ ક્રમવિરુદ્ધ રાક્ષસ એ—
રે રાક્ષસે કરા રાખે રહે'

મારી જન્મભૂમિ—૧૩

માતા જી ૧૬ ભાઈ માતા
જે અમને સુખના ના દાતા,
એનો જશ ગાતા ન કદી પણ થાતા

મારી જન્મભૂમિ—૧૪

તું તો માત મુક્તિ તણા જ વેતા
દેશ દેશથી ચઢિ જ્યા વહેતા
થઈ ચિન્ત સંતોષ્યાદે રહેતા.

મારી જન્મભૂમિ—૧૫

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

१०

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] १

[illegible]

[illegible]

[illegible] २

[illegible]

[illegible]

[illegible] ३

[illegible]

[illegible]

[illegible] ४

[illegible]
[illegible] !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત! ૫

હિંદુ મુસલમિન, પારસી, સર્વે [illegible] !
[illegible] !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત! ૬

[illegible]
[illegible] !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!

ખબરદાર

૧૧

આજનો દેશ

આજ ! [illegible] કેમ,
[illegible] કેમ.
આજ ! [illegible] કેમ,
[illegible] કામ.
આજ ! [illegible] કેમ,
[illegible] કામ
આજ ! [illegible] કામ.
[illegible] કેમ
આજ ! [illegible] કામ,
[illegible] કામ
આજ ! [illegible] કેમ.

સદાએ સાગર ભર ઉજાસ પનોના પગ ધોતો રે લાલ.
માડી ! તુજ યશ ગૌરવ ગુણ ગાન તણા ઝરણા ભર્યા રે લાલ
કરે તુજ ચરણામૃતના પાન સરિત નદ સરોવરો રે લાલ
માડી ! સુદર્શન સમ સદ્ધર્મ હિમાચલ ગ્મનો રે લાલ
તપોબળ પાવન પૂનિત કર્મ અમર ફળ ભક્તના રે લાલ
માડી તુજ જ્ઞાન દાનને કાજ ભૂલી શ્રમ ભેદના રે લાલ
મધુરવા-પંખી સુખ ટહુકાર થતા સ્મૃતિ-વેદના રે લાલ
માડી ! તુજ જગશોભન અવતાર અનોખો યુગો યુગે રે લાલ
પુરાતન સંસ્કૃતિને ભંડાર સુગંધ મસ્તિષ્ક ઝૂકે રે લાલ
માડી રચી તિમિરે સૃષ્ટિ છવાઈ સૂના ભૂતકાળમાં રે લાલ
ભૂલ્યાને દોર્યા તને દીપ સ્હાઈ ધર વિશાળમાં રે લાલ
માડી તુજ અંકે ખેલ્યા શૂર ઋષિ મુનિ રાજવી રે લાલ,
પૂંજાયા ખંડે ખંડે નૂર નવેનિધ સાજથી રે લાલ
માડી સંસ્મરણો જગમશહૂર જીવનપટ ચિતરે રે લાલ
હજૂર નરમના મગરૂર બનાવી ઉછળે રે લાલ.
માડી ! તુ ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ અનાદિ કાળથી રે લાલ,
પડ્યા કંઈ દેશ થયા બે ન રહી તુ મ્હાસતી રે લાલ
માડી તુજ ભૂતકાળીન એ સ્વર્ગ વિસારૂં શા વડે રે લાલ
પુન પુણ્ય ભાગ્ય સવિતા ભર્ગ અનન્ત જ ઉઘડે રે લાલ
માડી તુજ જગમાં જડે ન જોડ જતા જુગ કેટલા રે લાલ,
ભારત મૈયા પૂરો કોડ અધુગ એટલા રે લાલ.

કે. હ. શેઠ

અમિ સ્વરૂપ નરે મારત મૃસીતિ,
વર્ણુમિમાં નદ્રુપ બન્યુ નિજ્ય જોતે,   ૫

પંકુમાર વનમાં વિહારે શોકો,
સૌન્દર્ય જેનું દીઠું દુર્ગતિ જેમ બોલ્યો,
શ્રી માધવીસમ દિવાકર શૌર્ય ગુણ્યુ
રાખી વરી. સ્નુ કરી, રતિ એક કૃષ્ણ,   ૬

×   ×   ×

ન્હાની નદી વન વને, પ્રતિ જાતિ છોડે
રંગીન પક્ષિ કુસુમે તરુવૃન્દ મોડે
ગાજે બધે દિશ સમુદ્ર ભગત્ સુગંધિ
સર્વ પ્રકાર પરિપૂર્ણ નિષેધિ સંધિ   ૭

પાણ્ડુ રત્નનિધિ ખાણ વખત રાજા
એ રૂપે અધિક આર્યાન છ ગુમિ વ્યથા
અન્તર્વૈભવ હરિ હાક ન ભાગ્ય બોલે
પૃથ્વી તનો સુભગ ભાગ્ય એમ તોલે   ૮

×   ×   ×

જ્યાં ભાગ્ય ભારી બહુ પેદા નવ પરિને,
વસ્તુ રુચિ, જે શાન્તિ કરી રંગીને
આનંદિ પેરુ, હરિ જ્યાત ત્યાં વિજય ત્યાં
જેવું પ્રકાર નિરખી બર્નિવાર શોભ્યાં.   ૯

ગંભીર મૌનથી મહાન કલ્યાણકારી
ભારી ભર ભરત ભાગ્ય કીર્તિ ધારી
જે સત્યવ્રત શુભ ભાવ નવ ભાવ
ત્યાંથી નિરન્તરપણે નમી વર એક દેશ.   ૧૦

ને ક્યાં હિમાલય સમો પણ અદ્રિ એવો,
જે ગો શિલા હિમનગી ધરિ કોટ જેવો;
જેણે ઉતારિ દળ દાનવ દીન કીધાં,
આ દિવ્ય ભૂમિ ઉદરેજ શમાવિ દીધા. ૧૭

ભીમરાવ ભોળાનાથ

૧૨

સોરઠ

(વસંતતિલકા)

નિર્વૃત્તિમાં સમય સન્ત ગાળવાને,
ને શત્રુઓથી યદુનરા બચાવવાને,
સ્થાપી સ્વરાજ્ય વ્રજમંડળ વિસ્મરીને,
જ્યાં સ્વાન્તની કરી ચિરસ્થિતિ વાસુદેવે ૧

વીંટી રહ્યો જલધિ દુર્જય દુર્ગ જેવો,
ગંભીર ગર્જન વડે ધૃતિ શૌર્ય દેતો,
રીઝાવતો ઉર તરંગ—પરંપરાથી,
મુક્તા પ્રવાલ ઉપહાર અનેક આપી. ૨

જ્યોતિસ્વરૂપ સુરસેવિત સોમનાથે,
કીધો નિવાસ રુચિરત્વ નિહાળી જેને,
સદ્દષ્ટ સત્પ્રણયભાજન જ્યાં સુદામા,
પામ્યો સુરેન્દ્ર-સુખ માધવ-મિત્રતામાં ૩

સરસ્વતી રહી સુદર્શન સહ્ય જેને,
જ્યાં હેરતા હય પૃથા સુતના સુપંથે,

જ્યાં આદિ કાવ્યરસપોષક ગુર્જરીના,
ને પ્રેમ ભક્તિ રસ પૂરિત સ્નેહભીના,
નાચ્યો નૃસિંહ નિજ વિસ્મૃત ભાન ભૂલિ,
રેડી ગયો હૃદય સંસૃતિ બન્ધ તોડી. ૧૧

સ્નેહે ભર્યાં સુમનસૌરભ શોધનારી,
ને દિવ્ય ગાન સુરઝંકૃત ગુંજનારી,
પામી સ્થિરત્વ પ્રભુપ્રેમામૃતપાનથી જ્યાં,
મેવાડની મધુકરી ભવમુક્ત મીરા. ૧૨

સ્વોપાયમાં અભિરુચિ જનની જગાડી,
ઘેરી સુષુપ્તિ હઠ માનસની મટાડી,
આપ્યું અપૂર્વ નવ ચેતન આર્ય ચિત્તે,
જેના દયાસુખસરસ્વતીની દિવ્ય પુત્રે ૧૩

જ્યાં જન્મ ધાર્યું હરી [illegible]પત્તરામે,
આપ્યા અમૂલ્ય ઉપદેશ સુકાવ્ય પાઠે
ધીરે સમુદ્ધર્યું સંસૃતિ[illegible] [illegible]
ન સત્ય શાન્ત સમયોચિત ગાન ગાયું ૧૪

મર્મવ્યથા [illegible] પરોદનથી [illegible]
રોગ અનેક પડ અંતરના ઉખેડી,
સ્નેહે સૂત્ર સદા [illegible] [illegible]
સતીડતો પ્રભુવિમર્દ જ્યાં [illegible] ૧૫

[illegible] અચલ કીર્તિવંત ને યશસ્વી,
[illegible] સુ નામ બની તપસ્વી,
[illegible] કનક નિર્ધ[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ગાવી ૧

૧૩

ગુજરાતનું ભાવી ગૌરવ.

(રોળાવૃત્ત.)

સુણ, ગરવી ગુજરાત! વાત કંઈ કહું હું કાનમાં,
સમજુ છે તું સુજાન, સમજશે સહેજ સાનમાં;
વરતી વસુ સુખ તને, વળી વેપાર વણજનું,
જ્ઞાન ધર્મે પણ સુખી, દુઃખ નહિ અધિક કરજનું. ૧

નથી તેમ તું રહિત અન્ય મોટા સદ્‌ગુણથી—
વધો નામના છેક, વળિ આર્યોના પુણ્યથી.
પણ ક્યાં બુદ્ધિવિશાળ, કવિ, ઋષિ, વીર ગયા ક્યાં?
રણ ગજવે, રમ ભૂમિ-સર્વ એ સ્થિર થયા ક્યાં? ૨

પાળી દેહ પવિત્ર, ગયા ક્યાં રક્ષક એવા?
ક્યાં તે સ્વદેશ દાઝ? પ્રજા રાજાની સેવા?
મહત્ પુત્ર ક્યાં ગયા, માત! તુજ ઊંચા કુળના?
ઊઠીને નિકળ્યા બીજા ઘણાએ-ઓછા મૂળના. ૩

ક્યાં પ્રાચીન ચાતુર્ય? અસલના ક્યાં રે તારી?—
ગૌતમ નરની નાર! જાણ્યું શું વશ વધારી?
પુત્ર જણ્યા બહુપેર, જણ્યા પણ જોગવિયા નહિ,
સુખ સ્વપ્ને દીઠેલ જાગી તે ભોગવિયા નહિ. ૪

જ્યાંથી લાખ નિજ પ્રજા, જાય વશ રંકાણી—
આર્યપુત્ર અનુપમ, હિંદ સુંદરી હિંદવાણી.
બેઠી પોતાની હાય! દુઈયા આપે રેગે,
જ્યાં એકે ત્યાં સ્વાર્થ, ભટકતો ભિન્ન ભિન્ન વેગે. ૫

ન મળે શૌર્ય ક્રમ ગ, આર્ય અભિમાન કયું રે
દશ દાઝ વણ પડી, પરાધીન પ્રજા પણી રે,

ગયા સૈકા વહી ગયા, વશ પડી રહી બીજાને;
જતા આવતા સર્વ વતનની આણ તું માને. ૬

હાય! કેમ જીવાય, પરાધીન એ સ્થિતિમાં રે
છૂટી પડે અવતાર ગુલામી દેખીતીમાં,
માડી! કોટિ, કર જોડ, ક્ષમા માગી લે પહેલી,
સ્વર્ગે પણ ભંડાર દિલમાં સઘળી પહેલી! ૭

રજપૂત વીર જગાડ, રાજ્યકર્તા કર સાચા;
ઋદ્ધ બાળ વિદ્વાન્, જ્ઞાન જિજ્ઞાસુ જયાક*
દેશ દેશ વસાવ શોખ તુજ સ્વાધીનતાનો,
બધે એકતા ભાવ, પરાજય કરી ભિન્નતાનો. ૮

વિશ્વ દાંડી પરમાર્થ, સ્વાર્થ અંધારી ખાડી!
સુધરે પુત્ર પરિવાર, પરસ્પર પ્રીતે ખાડી.
જાગે પોતાની દશા, વખત આવે છે સારા,
તત્પર થા, ગુજરાત! દક્ષ ભોગવવા તારા. ૯

માર્ગ ગુર્જરી જન ભૂલી, કેવા તેના શા કરવા!
મન્ના માર્ગ તું ભમી, વળી કાં મૂએ મરવા!
તજ મિથ્યા કલ્પાન્ત, હામ હૈડે ધર, માતા!
કર સદ્ગુણ નિજ વતન, ફિરે ઉપર સુખદાતા. ૧૦

પૂર્વ જન્મના પાપ નર્મદા જળ શુદ્ધ કરશે,
નર્તન જન્મ શરીર ધરી એ પોળો ભરશે.
હું ક્યાં જોવા રહું, નવીન એ જન્મજ તારો!
માતા કુમ સુરતપે ગાડી નાખ્યો જન્મ.રે. ૧૧

દો, ન સુજ મન દુઃખ, વિદેશે ભેદ વિશેનું,
અર્પી દો સો જન્મ, એવડું મા' તુજ લોહું

* ઉત્સાહી

સો આપું લઈ એક, સહસ્ર આપું હું એકે.
ગુર્જર દેશ ફરી જોઈ, દીપનો સત્ય વિવેકે ૧૨
પણ તે દિન હજી દૂર, નથી મારા વારામાં—
મોડે વ્હેલે, ભલે, જોગ પડતા સારામાં.
નમન હાથ, ગુજરાત માત ! આ સલામ છેલી,
સફળ થજો આશીષ, ભક્ત પુત્રે આપેલી ! ૧૩

મલબારી

૧૪

ગુરુદેવ

ગુરુદેવ ! નમોનમઃ
ગુરુ ! ત્હારા સુણાશે આ શબ્દ ?
જ્યારે વિચરો છો જ્યોતિરૂપે
ત્હારા મૃત્યુલોકના બોલ પહોંચે છે ?
શીખવ્યું છે આપેજ, ને સ્મરું છું
કે મનુજ વાણીનો પડઘો
શ્રવણેન્દ્રિયમાં પરિસમાપ્તનો નથી,
મનવચનકર્મના મહા ધ્વનિ
જગતમાં ને જગતની પાર ઘોરે છે
એટલે શ્રદ્ધા છે ગુરુ એવમ
કે શબ્દ નહીં તો શબ્દાર્થ,
ને શબ્દાર્થ નહીં તો શબ્દનાદ
ત્હારે સમભાવ છે ત્હારા

'ત્હારા' એટલે ક્યાં ?
સ્વર્ગ ? વૈકુંઠ ? ગોલોક ? અક્ષર ? ક્યાં ?

[illegible]

રાજયોગ ઉભયમાં આસ્તિક રહેતા
સદ્‌ગુરુ સહજાનન્દજી ને મહાત્મા આત્મારામ
ઉભયના પરમ ઉપાસક હતા.
કાવ્યના આદિથી કવિઓ
પુષ્પના ગુણાનુવાદ ગાઈ રહેલા
ગયે છે, પણ નથી ખૂટ્યા એ
મહાનુભાવી ગુરુદેવની તો પછી
ગુણગીતો કેમ ગવાઈ રહે !
નેતિ નેતિ, નેતિ, ભગવાન !

આયુષ્યની ઉજમણી સ્મૃતિઓ
કોને નથી સતાવતી ?
સુખના સ્મરણોમાં ભીનું દુઃખ છે
દુઃખના સ્મરણોમાં ભીનું સુખ છે
પુરાણાં સુખ સંભારતાં યે
દિલ દાઝે છે ગુરુજી

સૂર્યનું કિરણ સાગરે ઊતરે
ને સાતે રંગ પાછા સમેટાય
એકધ્યાન થઈ ન કિરણ સાકાર.
તમારા જીવનનું કિરણ પણ તેમ
સંસારમાં અનેક રંગે ઉછર્યું
ને છેલ્લી, પ્રભુથી લગની લાગી,
અન્તે એક ધ્યાન સમેટાઈ
ધવલ રંગે ધર્મમાં જ રમ્યું

ધન્ય એ તમારો ગુરુદેવ !
જન્મ જીવ્યા, ને પછી એ જીવ્યા.

પૃથ્વીને આરો છે,
ને પૃથ્વીમાંની ઉત્કાન્તિને યે આરો છે.
એ પછીના ઉત્કાન્તિમાર્ગે
અવકાશને સ્હામે તીરે છે;
ને મૃત્યુની નદીનાં અન્ધારકાળાં નીર
વચમાં ઘેરાં ઘેરાં વહે છે.
એ વાડી તરી ઉતરવાં
મનુષ્યનાં માટીના માળખાં
ઓગળી જાય છે, દેવ!
ત્હમે પૃથ્વીના પોશાક ઉતાર્યો,
ત્હમે ચેતનના વાઘા સજ્યા,
ત્હમે તેજની પાંખો પ્રસારી ઉડયા
એ ઉત્કાન્તિના અગોચર પન્થે.
ઊર્ધ્વગામીનું જવું યે ધન્ય છે,
અધોગામીનું જીવવું યે ધૂળ છે.
જગતયાત્રામાં જીવન ને મૃત્યુ
ઉભય ત્હમે ધન્ય કર્યાં.

ટૂંકી આયુષ્યની અવધિ ત્હમારી,
પણ લાંબા ઉરના સંભારણાં અમારા.
સૂર્ય કરતા સૂર્યપ્રકાશ વિસ્તીર્ણ છે,
પુષ્પ કરતા પુષ્પના પરિમલ ભ્હોળા છે:
પ્રકાશવન્ત ને પરાગમય આયુષ્ય કરતા યે
એ આયુષ્યના સ્મરણસુગન્ધ દીર્ઘજીવી છે.

યસ્માન્નોદ્વિજતે લોકો
લોકાન્નોદ્વિજતે ચ યઃ
કોઈને દૂભવ્યા નથી
કોઈથી દૂભાયા નથી
વડવાનળની મહાજ્વાળાઓ, દેવ!
જો કે ઘણી યે સળગાવેલી મ્હેં તો,
પણ દિલનો દરિયો ડહોળાયો નથી.
સહુને ભલું ક્ષમા કરતાંજ
સંચર્યાં છો સંસારના તીર્થમાં.

અ પણો પ્રસંગ શું આલેખું ?
નથી સીમા ને નહીં સીમરાય
મનભૂમાંથી નહીં મરી જાય
એ અ નુ જીવનન.
ખતાએ લધતી મ્હગી નીકન
વાણી સ્વપ્નમાં મૂકી
એ ન મુઈ મૂશરી કહી?
અમતન ન ક ક્ષણ ભુલાશે?
કે ભૂલાય એ હૃદયના ભખ

ગુરુ દેવ નમો નમઃ
એક વર શબ્દ આપ્યા ન નર્યા
બીજો વર પુષ્પનામમરી.
અહીં ઘણું યુ અધુરે અધુરે
ક કવિતા કર છ કે
શામને પણ નહીં

આ પત્થરે નરશે રેનો.
સ્વાંથા ગે ઉદ્બોધને સુજ બુદ્ધિને,
ને પ્રેરણાનાં પીયૂષ પાઈવજો, દેવ!
शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्.

ન્હાનાલાલ

કવિ દલપતરામને

વીતની દીર્ઘ રાત્રી, ને થતો પ્હરોઢ દેશમાં,
એ પ્હરોઢે ઉગ્યા આપ આશાવાદી અરુણ શા. ૧
છાયા તો વડલા જેવી, બાથ તો નદના સમ,
દેવોના ધામના જેવું દેહ જાણે હિમાલય. ૨
બુદ્ધિવિભવ, ને આસ્થા, આશા, રસ, ઉદારતા;
એ દૈવી દીપમાળાના અન્તરે તેજ રાજતા. ૩
આપ અમૃતના જાયા, ધાવણું અમૃતે દીધાં;
ને તેથી અમૃતમીઠા આપના કવિતો હતા. ૪
ડાહ્યા પુત્રજ ડાહ્યાના, અંગેઅંગે ઉરે પણ,
મન વાણી કર્મમાંયે, ઝરે નિત્યે જ ડ્હાપણ. ૫
વીરા દેવકુંવરીના, દીપ્યા દેવ કુમાર શા,
ને દિનકરના ભાઈ, પ્રતાપી ભાસ્કરે સમા. ૬
બધાં ઉત્સાહી એ કંઠ મેઘના સમ ગાજતો;
યશસ્વી વાણીનો એક પ્રોત્સાહી બોલ આથમ્યો. ૭
શ્વેત વસ્ત્રો સદા ધાર્યાં, પ્રાજ્ઞની શ્વેત પાઘ શાં;
તેજ વાઘા સજી જાણે ગિરિનો કો મનુષ્યમાં. ૮

દેશીઓમાં વસ્યો દેશી થઇ, ત્હેમાં લીધો રસ,
પરમ્ મિત્ર ત્હમારો જ તે મહાભાવ કૉન્સ. ૩૪

જે ન્હાના ભાઇ હિન્દુનો, ઇસ્લામી ખ્રીસ્તી પારસી,
સૌથું સ્નેહ દીધો–લીધો, દેરૂ દેશ હસી હસી. ૩૫

સહસ્ર ધારથી જેમ વર્ષે છે મેઘની ઝડી,
લોકમા વર્ષતા તેમ આપના આત્મનાં અમી. ૩૬

સિન્ધુ પ્રત્યે વહે જેવી ઉર્મિઓ નદીઓ તણી,
લોકનાં હેતના પૂર વ્હેતા ત્હેવા તમો ભણી ૩૭

સારપ આશિષો વ્હોરી, જનોમા શુભ નામના,
સચર્યા લઇ સદ્‌ભાવો આપ અક્ષરધામમા ૩૮

હતા જીવન ને વાસ સદા મન્દિરછાયમા,
આરતી પ્રેરણા દેતી કાવ્યરતોત્રોની આપના. ૩૯

આપે આયુષ્ય મધ્યાહ્ન ગાળિયો પ્રભુ કાર્યમા,
અને આયુષ્યની સન્ધ્યા ગાળી ગાના પ્રભુશીતમા ૪૦

દેહના સુરથે સ્થાપી દેહી કેરો મહારથી,
ઇન્દ્રિયોના અશ્વ જોડી, લગામો વૃત્તિની ગૂંથી, ૪૧

વિવેક સારથી માંડી, અખંડ પ્રભુની દિશે,
ત્હમે કીધી મહાયાત્રા વિશ્વના વિજયો વિશે ૪૨

નિત્યે જીવનમા યોગી, તત્ત્વચિન્તક ચિન્તને,
શાખા સંસારી સંસારે, તપસ્વી જ તપોવને. ૪૩

ભક્તિદેરી મહાભક્ત, કુપળો ભાવની કુળી,
આપન આભલે એમ કાળીઓ સૌ કળી કુંળી. ૪૪

શું શું સમાઈ ને શી શી પૂર્ણ પુણ્યવિભૂતિ યે!
પુણ્યાત્માના ઊંડાણો તો આભ જેવા અગાધ છે ૪૫

—ન્હાનાલાલ

ઉનાળાનો ભાનુ, અતિશે મથિ સેદી નવ શકે,
ઘટા છાંયે એવી, જન સિતળ છાયા સુખ લિયે,
ખુલી બાજુઓથી, બહુ પવન આવી જમિનને,
કરે ચોખ્ખી રૂડી, પછિ મિન વધતિ ખુશિ કરે. ૬
ઘણા જાતૂ પખી અમળા સુખ પામે અહીં રહી
ઘણા જાત્રાળુઓ, અહિ ઉતરતા પુણ્ય સમજી
ઘણા શીકારીઓ, ગમત કરતા રેહ બહુ અહી,
હજારો લોકોને, અડચણ સમાતાં અહિ નહીં ૭
અહીંયાથી જોવી, ચકચકતિ વ્હેતી નદિ દુરે,
પણ કો જોવા જે, અહિ તહિ ચરે બેટ ઉપરે,
ઘટા ભારે જોવી, શબદ સુણવા કોઈ ખગના
દિસે વાયૂ લેવો સુખ નવ લિજ્ઞા લે કરમના. ૮
ઘટા યાળા લીધે ધનિક ફરવાને ગતિ થઈ
બખોલા બધાઈ રમણિય બહુ બેઠક બની
નિરાતે જેમા તો ખુશિથકિ રમે લલ લલના
નિરાતે જમા તો ખુશિથકિ રહે જોગિ જપમા ૯
× × × ×
ફરી મારી આખો કબિરવડ તૂત નિરખિને
ખરી પાપી બુદ્ધિ અજિ રુડિ જાત્રા થઇ મને
વિશેષે શોભે છે ગભિર વડ તૂથી નરમદા
કૃતાર્થી મેરો હુ દરશન વડે હુ નરમદા. ૧૦

નર્મદાશંકર

૧૬

સહસ્રલિંગ તળાવના કાંઠા ઉપરથી પાટણ

(રોળાવૃત્ત)

અહિંયાં સહસ્રલિંગ તળાવ વિશાળું હતું,
અહિંયાં પાટણ જૂનું અહિં આ 'ઘણું' થઈ,
અહિંયાં રાણીવાવતણાં આ "હાડ" પોઢ્યાં,
મ્હોટા આ અહિં ગુર્જર મલ્યા, માલિના મેળા. ૧

એમ હર્ષ હર્ષે નામ કરતી વહી 'વાતો વાતે',
પાટણપુરી પુરાણ "હાય ગુર્જર હાય જ હાવા"
ગુર્જરતાનો પૂર રહી બીજો આ સ્થળમાં
કોણ એકલો બેઠ-ખચન બીજ્યા નહિં જગમાં! ૨

જળ નિર્મળ લઈ વહે કુમારી સરિતા પેલી,
ન્હાએ, પાસે ધસે લાડની લાજે ઘેલી,
પ્રકાશરશ્મિ ભરે વહી આ નદીસરૂપે,
ઝિલ્ન હરી પ્રીતિભરે ભરે આલિંગન તુંપે: ૩

તુંયે પાટણ' દયા ધરંતી એ સુખવતી,—
અરે કાળની ગતિ અનુભૂતિને ભૂલવતી.
સુખ પ્રેમસરિતાપૂર વહ્યું લઈ અણપૂરણું,
હો ધનવિભવ વૈરાગ્ય, ગયું સુખ આપ ન સૂરણું. ૪

તોડી પર્વત [illegible] મનુજ મહાલયો મ્હાલે,
નહિં નિજ કૃતિ અમર, બધે કાળજ તે હાલે.
ને સુખ તનડું ધર્યું કેમેણું પાણીપોચું,
તે તો તેમનું તેમ રહે યુગ અનન્ત પ્હોચ્યું. ૫

નરસિંહરાવ

[illegible]

[illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]

આધાર આર્યોને આપતાં રે,
[illegible]
[illegible]
[illegible] ૧૫
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ૧૬
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ૧૮

દામોદર ખુશાલદાસ બોટાદકર

૨૬

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

* * * *

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

પીઠી વળી વેણી સો સોહે ॥ કરો દમ્ન પ્રસારી,
કુંદન ગ્રમમે ઝુમખા જે પર ॥ રમઝોરમી અપારી'
સુકે માંગી ફુલ ભરી ભારી' દીપ૦ ૨

ફુલ ભરી ચાગે કોયે ખરે ફુલ ॥ પચરાગ ફુલની પથરી,
ભ્રમર ગુંજારો ગુંજાર કરતા ॥ સુગંધિ મેનાં મના હારી'
ખુશબો રહ્યું મ્હેક ભયા ભારી' દીપ૦ ૩

ફુલ ભરી ચાગે ચાગે ફિરે રે ॥ મોર પોપટ, મેના પ્યારી,
તે નારની અમર ખડું પમી ॥ મધુર કરે રવ ' તારી,
કોયલ, ના છ નખિરાગી' દીપ૦ ૪

કોયલા કેક ફુ ફુ કરી [illegible] ॥ પચરંગ સુર અનુપની
પદ [illegible] ॥ [illegible] સારી
[illegible] દીપ૦ ૫

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ઉત્તુંગ ગિરિને રમે ઘુઘુઘુ ધોધ ફરી ધમે!
સુરંગ-ભરિ ફેનતી ઝરઝરે પ્રદેશો ગમે!!!- ૩

વનેવન ઘુમાવતો, તરૂ ઝુકાવિને ઝીકતો,
ઉછંખલિત તે વહે પ્રબળ વાયુ રે! દુભનો!
ન પક્ષિ ટકિ શો શકે નભ વિષે! નહીં ચાતકો
વિકાસિ નિજ ચંચુને ટળવળે લહે બિંદુ કો!!! ૪

હ. હ. ધ્રુવ

૨૫

મેઘને.

(મિશ્ર હરિગીત)

૧

ઓ મેઘ! વૃષ્ટિ લાવજે,
તુજ રેલ અહિં રેલાવજે!
ગડગડ કરી,
ભડભડ ભરી,
સુવાદ્ય તુજ વગાડજે!—
ધરણી વિષે કંઇ તાપના સંતાપ છે,
પુરૂ પ્રખર મનદુઃખથી કંઈ પાપ છે.
એ અગ્નિ તુજ જલધાર પડતી વ્હેલ હોલાવજે
ઓ મેઘ! ઝર ઝર વૃષ્ટિ! ઝર ઝરી સર્વ એ હોલાવજે! ૧

૭

[illegible] છે.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે —

ભૂખ્યાં મૂઆં આ જગતના બહુ માનવી,
તરસ્યાં ઊંડી અતિ વિકટ છે સહુ જાગૃતી,
જ્યાં રેણ પણ તું તેમની ઊંડી ભૂખને ભૂલ જો,
ઓ મેઘ ! ઝરઝર વૃષ્ટિ ! જય જય ત્યાગી ત્યાં ઉચ્ચારજે !

૫

અયિ ! દૂતો ! કેડ બાંધજે !
બહુ નિધુને ઉછાળજે !
જળ ઝરમાં
ખુબ ગરમાં
નદી ને ઝરા દોડાવજે !—
આ દેશનું જીવન મંદ પડી ગયું,
હું તેજ કાયરદર સર્જાય પડી ગયું,
તેને જગાવી મત્ત કૂદી ઊર્મિઓ ઉછાળજે,
ઓ મેઘ ઝર ઝર વૃષ્ટિ ! ઝરમર નીર ઝાક પાવજે !

૬

જગ ધીર ભરા રે ગાજો
પડ ધીં નવ અગાધ ગાજો,
નભ ભરી નીરે,
દુઃખ ચિરિરે,
નાચી નવ રસ રેલાવે !—
ભૂલ્યાં ઉમદ ન કાર્ય આ સંસારમાં,
વન ફૂલ્યાં ને દેવ કર્યાં નરનારમાં,
એ જળ નવજીવન અમૃતની ધાર દઈ વધજો,
ઓ મેઘ ઝર ઝર વૃષ્ટિ ! તું દુઃખ દૈન્યમાં ભીંજાવજે !

૨૬

ગગન અને તારો

પવનિયા! ઇચ્છિત એમે વાજે
નહીં આ તારલિયો ઝારી,
ત્હારી ફૂંકોં પર અમારી,
એને ભીતિ ના દુઃખે.

એ છે સદા દેવ વાળો,
નહીં એ જગતભમ રેનારો,
નહીં એ કોથી પણ બ્હીનારો,
તે શું ત્હારાથી બ્હીશે!

ભલે તું ચોમેર પાડી દોડ
ભલે તું વન ગામો ફૂંકે
ભલે તું બળ ગિરિવરો તોડે,
તદપિ જરાએ ના ડગશે.

અહર્નિશ પ્રભુગીતે મચનારો
છે એ દિવ્ય મનોબળ વાળો,
તેથી એ ગગને ઘુમનારો,
નહીં તુચ્છ ભયે ડરશે.

મન તવ શક્તિ તારા હેજ
નહીં પડ્યા તોફાની ભય રેશે,
દિન નિત પ્રભુ—ગીતે ચિત લ્હેરે,
આત્મ અનન્તમાં રમશે.

વસન્ત વિનોદી

પડે મૂર્છા તદા મુખરસ્વરે વાત્યા ઘનથકી,
ત્રુટે તોએ ત્રાસે જલનિધિતણા ચંડધ્વનિથી.

× × ×

રમાડે રામાના વલયરણકાને સ્વર કરી,
શમાવે શ્રમના શ્રમ તરતણા વિજન ધરી;
નિયંતા સંધ્યાના પદતળ વિષે અંજલિ ભરી,
મહત્તા રીઝાવી જળનિધિ કરે નિત્ય પ્રસરી, ૭

દઈ લક્ષ્મી સાથે જગતપતિને કૌસ્તુભમણિ,
હરિ અર્પે હસ્તી ત્રણ ભુવન કાજે નિશમણિ
સુધા દેવોને ને ગરલ મદિરા શમ્ભુ અરથે,
થયો મોટો અબ્ધિ સતત યશની વૃદ્ધિ ગરથે. ૮

કરે ઝીની લીસી જલમણુથકી શ્વેત સિકતા,
ધરી ઊંમા આપે ગગનસમ ભારે રસિકતા
ઝીલે ન્હાની મોટી દઢ મૃદુ શિલા કૃષ્ણ તટમાં
ધમે તેમાં વેગે, જળનિધિ રહે તોય વટમાં ૯

ફરે દોડે નાચે મુદિત પશુ કચ્છપ બને,
રમે નાના પક્ષી જળચર નિરાંતે સુરતને
ભર્યા ભોળા ચિત્તે અકલ્પકલ કલ્લોલ કરતા
ફરીને ફરે છે રસિક રસુજી ગાન રટતા ૧૦

થતો ટાઢા આમાં વિરહિન તણો વિસ્મરણથી
પડે છૂટા જીવા નિગલિત અવિદ્યા શરણથી
જતા ચિંતા ક્યાંથી પગનિજ યદા વૃત્તિ ન રહે
કહો શું શું અન્યે મહત જનનો સંગ ન કરે ૧૧

મહે આકાશેથી મલરહિત આભાસ ઉજળો
નદી નારી કેરો ગુણ પતિતના પાવન તણો

નિબિડમાં પ્રભાતથી, અમૃત નિરખી ઔદવ પર્ણે,
નવલમાં બેસે છે અમર સમ સાહે સરવરે. ૧૨
ત્વષ્ટાએ મેરુથી પણ પરબમાં શ્યામ કિરણે,
કરી ત્યાંથી સૂર્યે અહ અમરની જ્યોત્સ્ના કિરણે;
ત્યહ ઝળ્યું પાણી નવ નવ વધુમાં ગતિ ધરે;
અહો ! આ અંબોધિ અમૂર જલની સંગતિ કરે. ૧૩
જલે મત્સ્યો ક્રીડા મગર દિન ને રાત વસતા,
ગમી આમાં પીતા લઘુ ગુરુ સદા ક્રૂર હસતા;
હરે ધૂંધળપરી નિજ ઉર્મિન નિર્ઝર પ્રસરે,
ધરા જેવું ધીમું જલનિધિ પ્રવાહી સ્વરૂપ ખરે. ૧૪

× × × ×

દોલતરામ કૃપારામ પંડ્યા

૨૯

સિન્ધુને

(શાર્દૂલ)

આ સિન્ધુ અતિ ગર્જ તું ન્યાય પડે તેવું અને તેટલું,
કિન્તુ અન્તર ત્યારે ભિન્ન નહિ છે જેવું ને જેટલું,
"શું છું" દર્શવા બોલને. વધુ વધુ વિસ્તાર તું ધારશી,
ત્યારે દેખું વિશાલ તેમ બધાને, તું પલમાં હારશે; ૧

(શિખરિણી)

તરંગો ત્યારા ને અવરી અસરો અન્તર કરે,
તરંગો ચાહે છે પણ ફરે ના નરી કરે;
વિચાર ! "આવું છું દયન ન કદિ ચિત્ત ધરતો,
અને બેઠી છાયા હૃદયપર પાડી શું કરતો ! ૨

(અનુષ્ટુપ)

વિશ્વકારી અરે કર્મે બન્યો છે, તું નદી ગમે,
શાન્ત કેવા ગીરી મ્હારા! બોલ કાં વધુ ના ગમે. ૮

(હરિગીત)

વધુ એ વિચારો આવતાં સાગર અધિક વધુ થયો;
હેતુ સમજતાં તો વળી મનસિન્ધુમાં ડુબી ગયો;
જેની કદી કો કોઇ પણ રીતે નહી તુલના કરે,
તેવો સમુદ્ર અગાધ ગુણ ઉર સાગરે ડુબી મરે; ૯

(વસંત)

જે સિન્ધુના ફેર તરંગ પ્રચંડ ઘોર,
પ્રાચીન જે પસરીને ગયા ભવ ભોગ :
તેને તરંગ મનના-મુજના-ગણે છે,
ને તેની સાથ મુજને ઘસડે બધે તે;

સૌ. સુમતિ

૩૦

શિખરિન અને સરિતા

(ચાંદ્રનાભરણ)

ભવ્ય ગિરિશિખરને ચરણ ઢળતી અહીં,
દિવ્ય સરિતા અહા ! શાન્ત સરતી ! ૨૬

પક્ષી કલરવ મૃદુ આદરે અહીં તહીં,
રેલતી મધુર સ્વર કેરી ભરતી,
બધી સૃષ્ટિ મંગલનાં દાન ધરતી, (૨)

શિખર તરૂ સઉ સંના નૃત્ય કરતી,
 બધી સૃષ્ટિ નર્તન મહીં કુદતી ફરતી. ભવ્ય.
અનિલ પરિમલ ચુમે, કુસુમ કુસમે રમે,
 સરિત વિનિમય કરે સિકર અપા,
પાદ ગિરિરાજના ધોઈ પૂજન કરે,
 કુસુમની અંજલિ કંઈક અર્પી,
 અહા ! ભક્તિની ભાવના હૃદય ભરતી (૨)
ઉચ્ચ ગિરિશિખરની ભવ્ય પંક્તિ,
 અહા ! ભવ્ય ગભીરતા હૃદય ભરતી. ભવ્ય.

ઈશને અધીન રહી સર્વ અર્પણ કરે,
 આત્મ ચૈતન્ય આ વ્યક્તિ વ્યક્તિ—
સરિત નિજ સ્નદરસ, અનિલ પરિમલ, અને
 પક્ષી કલરવ મધુર નૃત્ય વેની,
 તરૂ સુમન સુર ગિરિ ભવ્ય મૂર્તિ (૨)
પરમ રસ ક૯ લઈ હૃદય રેડી
 પિતા ૩ દીન સર્વસ્વ અર્પી ભવ્ય.

રસિક

૩૧

પાછલી રાત

અંધારૂં થતું પાતળું નભવિષે તારા દ્યુતિ નીતરી,
વીણા તાલ મૃગ રાગ તરીને કાને પડે આ ઘડી,
રાત્રી આ ઝળપાટ જેમ મરતી વેગે ઉડી જાય છે,
નીતની મીઠી પાખમા જન બધા જંપે પ્રશાન્તિ વિષે

મ. ન. દ્વિવેદી

આપ્યું માન મની હને, ને તાતની અનુમતિ સોંપી
આ મગનું મ્હારૂં,—'આપું' ત્હેં હજી સુધા કેમ નથી પીધી?—
સુધા પાતી એટલે,—અને કુમ્ભ આપ્યો તાતજી—
રાખ્યું જીવન અહિં સદા રહેને કદાપિ ન ઠરે તજી. ૬

વાહ્યું વર્ણિયું રમ્ય રીતે અભીરાજનું નાવડું
માતાપિતાએ આપ્યું મુજને, કોઈ તે પર જઈ ચડ્યું.
ચડી મૂક્યું તરતું તે સ્વચ્છન્દ ગાતું જાય ત્યાં,
ઊંડું ઊંડું આકાશ કે જળ અગમ દેખાય જ્યાં. ૭

ત્યાં ધરી કો દામ વેરી ઝીણી રૂપેરી રેત તે
ખરૂ ખેલવા બનાવા કરને નાવડેથી જતે જતે,—
ને જશો આ વેગ વહતું મ્હારૂં જો જળ નહીં જાણું,
[illegible] મોકલવા મનાઈ મૂકી, એ મુને રૂચે પાડું,— ૮

હતી મેઘની રેતી તરતું નાવ મુજ સ્વચ્છન્દ જ્યાં,
મધુર, રસીલાં, મન્દ ગીતો, [illegible], મુજ ચાલ ત્યાં;
આજ દિવસનો [illegible] એ મીઠું ગાન મનોહર,
ને [illegible] ૯

[illegible]
[illegible] સાગર અને [illegible]
[illegible]
[illegible] ૧૦

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ૧૧

એક પર્વતરાજ કુંજ નીચે [illegible] નિર્ઝરી,
જેના શિખર પર હિમ નિરન્તર વાસ કર્યાં રહે છે કરી,
નિરખ [illegible] અલૌકિક તેજની
[illegible] ગાઓ અને નાચી [illegible] ૧૮

ન અનન્ત [illegible] નિર્ઝર નિર્ઝરિ
નિર્ઝર [illegible] અતિ —
[illegible]
[illegible] ૧૯

જ્યાં જોઉં ત્યાં હે ગાન ! તુજ અભિનવ તેજ સુરતાં મળે.
સૌ જગતને તું રીઝવે તુજ સર્વવ્યાપકતા-બળે ! ૧૩
હે ગાન ! હું આ જગતમાં જન્મ્યો છું તુજ આશરાનો,
તું તો, અરે છે સત્ય ધામ જ સર્વવ્યાપક પ્રભુનો !
તો તુજવિના આ સૃષ્ટિ કેરી કાય ક્યમ નભી શકે ?–
નિશદિન અને તું કર રૂંધતો દિવ્ય ત્યારે ક્રિયાએ ! ૧૪
જે તારના તુજ ધ્વનિ વિશે આ ધ્યાન નિજ પ્રેરી રહ્યા,
તે એક તાન બની સહુ ત્યમ લીન આ તુજમાં થયા,
હા, ત્યમ નિમગ્ન ગ્રહીજ, હે સ્વર્ગીય ગાન ! તણાઉં હું,
તુજ મધુર ધ્વનિના સ્વપ્નમાં આ જગતમાં સરી જાઉં હું ! ૧૫

ખબરદાર

૩૪

રમ્ય રજની

(ગરબી)

કેવી સુન્દર તારા ઓપે, રમ્ય રહી રજની !
શી શાન્ત નૂર ભરી ! જ્યાંની નવ સજની !–
થનથન કરતી પગલાં ભરતી સરકી લેતી જાય રે,
અના આ શુભ નયન નચા ન્યારે મન બહુ થાય !–
રમ્ય રહી રજની ! ૧
કેવી આ તારક માળીના ગૂંથી ચાંદન માળ રે !
જ્યાંથી શા એન ઝગઝગતા આ અસમાની વાળ !–
રમ્ય રહી રજની ! ૨
ચાન્દા ઝૂમ ત્યાગે નાચી નાખે સ્થિર પ્રકાશ રે,
એ અમન મુજ આખ પીતા ઉભા રાત આજ !–
રમ્ય રહી રજની, ૩

દીનાં વાણી "નૃપનિ કરશે પાદિમાં" એમ બોલે
ભાખે ના એ તમસિ કરીને, તુ સરે ના નડીએ!

૬

સિન્ધુ બિન્દુ સમ નહિ પાયો એ પુરો મૂર્ખા ત્યાં'
ઘરધ જાતુ કદિ નવ મિલે રેખુ આ મરસ્ય શાખા!
દૈરી વાણી "જગનિ પ્રસવે પામશે સર્વ નાશ"
હૈ ક્યા? ભીને "મનુ તરવિ એ ભાગ તારો સમાસ"

૭

જ્યારે મેરો મરથી ઉછરથા ગર્જના ઘોર સાથે
ગર્જે સર્વે મરત ધ્રુજતે ખીજતી વીજ પાતે
ત્યારે પ્હાડો ઉખડિ પાખ્યા રેણમાં મેળમેળ,
હેવા ધાગી ઉછરિ નદિઓ ઘેવિ શી રેલ છેલ!'

૮

ધર્મી નર્જે રડ રડ થરી રાટતી જ્વાળ મૂર્ખી
'ક્ષ રેસ અનગ રસ ત્યાં કામ કામે વિ સૂખી'
ઘૂમે પેલા ઉદધિ અવગો ભાવના બેઠ ફીને
મોક્ષ કેમ કરી મગનમાં ઘબના ઘમ ગુને

૯

કસ્યાને એ દિશ નહિ મે પુણ્ય નાથ નથા છે'
જુમિ ન મે વજુ મનજના અંતરિક્ષ ખપ્યા છે'
વારાગારે રહ્યું રહ્ન નહિ માહિ પુકારે
ઘણે ન્યાય કદિ કેમના કેમ ભાવેથ આશે?

૧૦

ત્યા ત્યા ગગન ઘણા ઘણા શ્રી ખો:ખાણ આમ ખદે'
ત્યા ભક્ત ગર્જના જ્યાં સૌ કુંભ આશા એ
ભાઈ શું નાથ રહ્યું છુટી ત્રિપુરા બિન્દુ રમ્ય!
નીકા ન્હાતી ભ્રમ મુનિ ભરી મીનનુંને ભાગ્ય

૩૮

મહેમાનોને સંબોધન
(વિધવાના ફેરાની આશીષ સાથ)

મહેમાનો ! મિત્ર વ્હાલાં ! પુનઃ પધારજો
નવ મળ્યું આપ મન કરીએ સુભાગ જો !
અમને માફ કરજો પામર પાપ જો—
નિત્યપ્રીત, પ્રભુ પાસે ભણ થાવ જો '
મહેમાનો ' મિત્ર વ્હાલા ' પુન પધારજો '

ઉત્તર મિત્રિવૃંદોના વસનાગ તમે.
જેણે ૨૦ ધરે શો પુષ્પ પ્રભાવ જો '
સુગુણ સારી ના અમને આપતી !
મહાન રચિ પવિત્ર કરેલો સ્હાર જો '
મહેમાનો ' આ વ્હાલા પુન પધારજો

અભિરુકર

૩૯

મિત્રના વિરહ

તે મુજ મિત્ર ગયા ત્યનતર અંતર દુખ નિરંતર આવે
જતું રહ્યું સુખ ના રાત ભોજન આનંદ આપ આઇ ન ર ભ વ
તેની છબીજ તરે નજરે કદિ એક ક્ષણેક ન છેક ભુલાવે
દુખ કથા કરવા કહુ કહુ કોણ કને દુખ કોણ કપાવે

× × ×

ન સુણતા કવિતા મુજ નથી મિત્ર ભાવના કરતા સુખ દેતી,
આદર અન્ય કરે ન કરે પણ, ભાવક ભાવક ત્યાં મારી થતી,

મોંઘી મતી ભક્તિ ભાભુશ્રી, [illegible] અર્થ સમેત તણી [illegible];
શ્રી કવિતા દલપત કહે [illegible], [illegible] વિનાની [illegible].

*   *   *

રે દલપ [illegible] કરીથી ભલે, સારી કરી કવિતા [illegible];
[illegible] હાસ્ય [illegible] ખુબ ખુબ [illegible];
વીરરસે વર્ણી [illegible] વીર, કરીને [illegible] અતિ [illegible];
[illegible] વિના, દલપત કહે [illegible] કર્યો [illegible].

દલપતરામ

૪૦

ખેતી

(સવૈયા)

*   *   *

[illegible]
[illegible]
[illegible] ૧

[illegible]
[illegible]
[illegible] ૨

[illegible]
[illegible]
[illegible] ૩

*

[illegible]
[illegible]
[illegible] ૪

એક જ્યોતિના બની ઉપાસક બાળક ઘુમ્યા નિડર જગમાં,
ખાળી શક્યું નહિ કોઇ એમને,–વધાવ્યાં સઉકો પગલાં!
બાળક મ્હારાં. ૫

મ્હને મુકાવી પણ અનાર્ય વિધિનો તમ ઘોર અધર્મોથી,
ધરયા મુકા'વા ખડ્ગ અન્ય,–અટક્યા કેવળ જ્યાં ધરા ખુટી!
બાળક મ્હારા. ૬

૩

અમિત થવા, કંઈ સોડી ધસાયું, તિમિરપૂર ત્યાં આવ્યું મ્હડી,
મથ્યા બહુ, અર્ધું ભેમાડ્યું, ઉપર આણી નિજ કરી ખરી,
બાળક મ્હારા. ૭

પણ એ અર્ધો આર્ય રજપુતો પુરા આર્ય જ્યાં થયા નહીં,
વળી તિમિરદલ ઉતર્યું ત્યાં તો, આભ તુટ્યું, ગઇ જ્યોતિ શમી!
બાળક મ્હારા. ૮

એક જ્યોતિ પ્રકાશો પાછી, એ પૌરુષ વર્તાવો ફરી,
ઉન્નતગ્રીવ કરી આત્મા નવીન યુગ ઉગશે જહીં;
બાળક મ્હારા. ૯

૪

દુકાળ ઉપરાઉપર આવે છતાં નહિ તેથી જ જરા,
મ્હારા બાળક, તમ માટે છે મુજ વાત્સલ્યના અખુટ ઝરા!
બાળક મ્હારા, ૧૦

પણ અશ્વવાળા ને આર્યો, મુજ બાળક તે તે જ ખરા,
ભિન અક્ષરવાળા તે મ્હારા અણ માનીતા પુત્ર કર્યાં,
બાળક મ્હારા. ૧૧

સમય વિચારો, સમય સુધારો, સમય વિશે સાવધ વર્તો,
'ઉત્તમ ખેતી' સૂત્ર ત્હમાઈ પુરાણું પાછું ઉરે ધરો,
બાળક મ્હારાં. ૧૨

૫

નવે ખંડની રંગીલીઓમાં અગ્રપણે હું પ્રથમ ધરી,
સૌના ભાગ્યની હું સાક્ષી, સુખ ભાગ્યમાં હું જ ભરી,
આવજે વ્હાલા. ૧૩

સૂત્રધાર પૂરો મ્હેં દીધો, અર્પણમાં સુખ નજર લીધી,
માટે કહું છું મેનો, ચેતો, સાવધ બનો સમજ લીધી,
આવજે વ્હાલા. ૧૪

કોટિ લાખો સ [illegible] કંચન [illegible] ગર્વ ન ધરશો. ભાઈ,
અને નવરો [illegible] કરશો મા આખર એ હાથ,
આવજે વ્હાલા. ૧૫

૬

મ્હેરો ને સંદેશો રોમો ને કળાએલા સ્હેરો તન
હુંકા જીવન નિર્બલ કલુષિત શિથિલ ભીમાર મ્હેરો મન
આવજે વ્હાલા. ૧૬

સ્હેરો [illegible] મ્હેરો [illegible] સ્હેલ [illegible],
સ્હેરો [illegible] સ્હેલ [illegible],
આવજે વ્હાલા. ૧૭

એ ના [illegible] ન [illegible] માયાના [illegible]
[illegible]
[illegible] ૧૮

૭

[illegible]
[illegible]
[illegible] ૧૯

નદિયા [illegible]
[illegible]
[illegible] ૨૦

આમ્ર વિના રહ્યાં રહિકાર,
સ્વચ્છ ઓસજીનો લઘુ વિસ્તાર,
અણુવેધનો જ્યાં અનિલ અવનિત, વન સુરભિમય થાય;
સમય સમય સંભાળીને હરતો, મંદ મુરી મલકાય.
અવનિ અમર નાકું, મોરીમ,
કોમલો સેવી ભૂમિ સંધિમ. રમ્ય૦

પરોધર આવ તણું લઘુ મેહ,
વસંતો મંદ મધુરો શોર;
રમેલાં ઓગણથી પર મોર,
દીપે તુલસીતર કેરા ધોર.
આર્મ્ક સમ હસતાં આંગણમાં કુમ અર્પે લઘુ ઝાડ,
વિધ વિધ વેશ ધર્યા જણાતી ફૂલકાની વાડ.
શીત છાયામાં ભળ્યાં વૃંદ,
ક્રીડતા દેતા અતિ આનંદ. રમ્ય૦

સ્વચ્છ પાવન ન સરિતા તીર,
નિર્મળા ખળખળ વહેતા નીર,
રોકતા કુરુકળથી ગુણગાન,
ધ્યાનમાં મસ્ત બગોની હાર
નિર્ભય થઈ જલપાન કરે જ્યાં, હરિણ તણાં સમુદાય,
ટહુકે મોર હવા ધર્યા કુરે પિક પંચમ સુર ગાય
મોહરે ગોકીલ સોહાય,
વાસળી ગોપ મનોહર વાય. રમ્ય૦

ઉપાનો ચોક ચડે મગફાટ,
સુસવે કૂકડ નવલ પ્રભાત,

કવિ મંથનના પરમાર ઘોર
અગમ સુરનીને દેખે હોય.
મંથનો કર કર મરીને શિશુ માગે નવનીત,
દેખી જનની દૂર હાવે, પ્રકટે અંતર પ્રીત.
ગૂઢ આગાર દશાતીર,
રોકતાં બાળક શીન શરીર. રમ્ય૦

સાંજરે ગોધન આવે ઘેર,
ઘરે ગોરજ ઊડી ચોમેર
ધૂલિધૂસર ઓપે આકાશ,
ઊઠે મંગળગોકુળનો આભાસ
પુણ્ય પુરાતન આર્યજીવનના અણખાખ્યો ધનિવાસ
ચાર ચાંદનીમાં ઉમરની રમણી ખેલે રાસ
પ્રણયના ગાતી કૈક પ્રસંગ
સુંદરી સર્વ મળીને સંગ. રમ્ય૦

વીરના વિક્રમ કેરી વાત
સનાતન સત્ય તણા સિદ્ધાન્ત,
અગમના અનુભવ કેરી માદ
પૂર્ણો વિરામ નિવૃત્તિ વાદ
રાત્રે શર્વરીમાં સહુ પુરના ચર્ચે મળીને ચોક
રાજપુરપર્શે વ્હેતો ... શા શબ્દ તણા બહુ થોક
પમના પગપા પુણ્ય નકાશ
અનુભવે વણી વિપિનવિલાસ રમ્ય૦

એક કુળ કેરા ભાગ સમાન
ભદનું સહજ ભૂલીને ભાન
અહારે વર્ણ કરે વ્યવહાર
સ્નેહનો સત્ય સાક્ષાત્કાર.

ગોરજ ગુલાલ ઘોળી ઉડે ગગન નભમાં,
માર્ગાભણી વળે પંખી મીઠડે ટહુકાર,
ધણની ધડકતે ઉર વાટ જુએ ગોવાલણી

લીલુડા ઘાસ ચરી ધણ વાગોળે ને વિચરે,
ચિત્ત ચમ્પાતો સીમનો શીતળ વાયુ વાય
થાક્યા ઉતાવળા ચરણો રાયકાના ઉપડે,
કાંધે કડિયાળી નફ્ફર શી ડાંગ સુહાય!
દુહોવા દૂધવાળ ઘર વાટ જુએ ગોવાલણી

આવ્યો આવ્યો રણજોદ્ધા શો આગળ રાયકો,
ધેનું ખડી નિરાંતે ઘાસ ભરેલ ગમાણ
ખામ્સા ભયા તપેને ગોવાલણ નીર પાય ત્યાં,
ગડાકુ ભરી રાયકો કરતો હુક્કાપાન
અમ ઉતારે ફેંકી મિટ્ઠી નજર ગોવાલણી

દૂધડા દુહેવાયા ને ઉકડયા ગોરસ માટના
હરખાતા હૈયા છોરૂ રાધણીએ જાય
હળીમળી આરોગે સૌ તાજાં દૂધ ને રોટલા
ઘૂંટડા ગણતા કે કંઈ વિનોદ વાતો થાય
એ તો સમજે છાના ગોપ અને ગોવાલણી

પરવાર્યાં વાયુથી બાપ ઢળાયા ખાટલા
મધ્યે લખનખતા સગડીમાં શા અંગાર
ઘડી બે મંજીરા લઈ બોલે હરિ ભજનો ભલા
નિર્મળ કલ્લોલે ડોલે ડગમગ દિક્પાન
માઝમરાત ગુજારે ગોપ સુખી ગોવાલણી

કે. હ. શેઠ

૪૮

સાંબેલું બજાવે તો હું જાણું કે તું શાણો છે

એક શરણાઈવાળો સાત વર્ષ સુધી શીખી
રાગ રાગણી વગાડવામાં વખણાણો છે
એકને જ આપ્યું એવી ટેક છે રાખી એક
શેઠને રીઝાવી મોજ લેવાને મંડાણો છે
કહે દલપત પછી બોલ્યો તે કંજૂસ શેઠ,
ગાયક ન લાયક તું ફોગટ ફૂલાણો છે
પોલું છે તે બોલ્યું તેમાં કર્યું તે શી કારીગરી
સાંબેલું બજાવે તો હું જાણું કે તું શાણો છે

દલપતરામ

૫૦

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

દલપતરામ

૪૦

જનાવરની જાન

(ઓધાના દિલ.)

જાને જનાવરની જાણી ॥ મેવાડનગર માંહે;
ખારી ખામણે બેઠો ॥ પરણે છે આહે; ૧
ઢોલ નગારાં, ભેરને ॥ મુરલી સરણાઈ વાજા;
સો સાબેલા શેરભિતર ॥ બેઠા બેઠી મેઠીનાં. ૨
રીંછ ભણી ઘા ભેટની ॥ જરા કામ ન કાંઈ
ઢેઢે વઇંતા આપ ત્યાં ॥ દરબાર દાઢીવાળો; ૩
સાજનનું શું પૂછવું ॥ બારે હરી જોરે,
બેઠા હર્યા છે બાવથી ॥ મોટા મોટાં ઢોરે. ૪
રાતા માતા આખલા ॥ રાખી શિંગડા સીધા;
આગળ માર્ગ સુઝાવતા ॥ પર પોલીસ લીધા ૫
સાજનને ચટકા ભીંટતા ॥ લીંટે કાચો એોટે,
એના અરાડે વાકડા ॥ હામદારોની ગોટે. ૬
હારમાં એક બે હાથ છે ॥ મોટા દાતજવાળા,
નીચુ ભ્રાતૃિન ટોળન. ॥ લીટે ગેંડા સુંઢાળા. ૭
હાથી ઘોડા તો છે ઘણા ॥ હાર રોકતા પાળા,
હાળા હરંગા ન ઘેઘા ॥ ખટ ખાટ ભરે જાડા. ૮
આખ ફાટી, ફાળા નાનેર્ગ ॥ કરતા ખુબ ખુમારા.
લીટે ઉછળતા ઘોડા ॥ વાદળને ચડે તારા. ૯
ટટ્ટુઓ હઝુમનુ ચાલત ॥ પુંઠ મર્ગાજ ગધેડા;
હાક હાક કરી હીંડતા ॥ શીંગ વિના અનેડા. ૧૦
હારોહાર હજારો આ ॥ માટે માટે સપાના
ટેળુ આવે હાથણ ઓટાને ॥ એથી ગાડર માના. ૧૧

પીતરાઇઓ વડેવાઇના ॥ એને અક્કલ ન કોડી,
આડા અવળા એકેકની ॥ પૂંઠે જાય જો દોડી. ૧૨
બકરા તો વરના બાપ છે ॥ હોય એનું શું લેખું !
શું સાગર શીંગડાં તણો ॥ હું તે આજે આ દેખું ? ૧૩
વરનો તે ઘોરો આવિયો ॥ વાજે વાજાં વિવાની,
બોર, ભૂંગળ, ને ઝાંઝરી ॥ બેગું બરકતી જાતી. ૧૪
વરરાજા બે માસનું ॥ બાઉ બેં બેં કરતું,
ઝડપાયું, ઝપ ઝોળીમાં ॥ મન માદીનું ઠરતું. ૧૫
મગરા બકરી માલતો ॥ ગાય હરખી હરખી.
જોડે જાદરણી ઘણી ॥ કોડે જોવાજે સરખી. ૧૬
બકરી બાઇ એ નાતની ॥ ને બીજી ઘર્યોઓ,
આણી આરોશપારોશણો ॥ બાઇપણી બેનપણીઓ ૧૭
ભેંસ, ભુંડણ, ને ઊંટડી ॥ ઘેટી, ઘોડી, ગધેડી,
ગાય, બિલાડી, ઉંદરડી ને ॥ એક કુતરીએ તેડી ૧૮
વાહરીઓ નથી વીસર્યા ॥ દશ વીસ આ કુંદે'
સાથે સામટા ગડ સૌ ॥ સાતે સૂરને છૂંદે. ૧૯
કોઇ મે મે કોઇ બેં બેં કરે ॥ કોઇ ભૂકતી ભૂકું;
કોઇ ચુંચું મ્યાઉં મ્યાઉં કરે ॥ વેગ વાળે કો કૂકું. ૨૦
હુક હુક કરતી વદરી ॥ જો જો 'નાચે છે કેવી'
ધન ધનબકરી 'ન કો જેની ॥ જાન તારા તે જેવી' ૨૧
ચારપગાની જાન આ ॥ જોડી બે પગા સાર,
સમજે તો સાર નવલ બહુ ॥ નહિ તો હસવું તો વારૂ' ૨૨

નવલરામ

આ શું નિજસર્જનનું રૂપ છે
ને મોટું [illegible] પરમ બિંદુ.

પૃથ્વી [illegible]

[illegible]
[illegible] આકાશ છે,
[illegible]

[illegible]

ભૂતકાળ : [illegible]

દેવર્ષિ : [illegible]

ભૂતકાળ [illegible] છું
[illegible] છું
[illegible] છું
[illegible] સાક્ષી છું
[illegible] અનુભવ છું [illegible]
[illegible] છું [illegible].
[illegible] છું [illegible].
[illegible] છું
[illegible]
[illegible]
[illegible] છું [illegible]
મનુષ્યના મનુષ્યત્વના
લખ્યા છે ચાર વેદ
ને મૂક્યા છે ચાર દિશાઓમાં
[illegible] સુન્દર [illegible] છે
એ મહેલના [illegible] છું.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] . [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

નથી—નથી કો સત્ત્વ બ્રહ્માંડ ભરમાં;
જે મ્હારે દોરે ન પારોવાયું હોય.
દેવર્ષિ ! સૃષ્ટિનો સુન્દર મહેલ છે,
એ મહેલનો હું ફૂલબાગ છું:
નવ રંગ ફૂલડે શોભતો,
અજબ વાસનાઓ ફોરતો.
મ્હારું નામ ' છે.'

અન્તરધાન થાય છે.

દેવર્ષિ : ઉઘડો, ઓ આભના પડદાઓ !
યોગીના આદેશ છે,
પાઠવો અદ્‌ભુતયોગી ભવિષ્યને.

આકાશમાંથી ભવિષ્યકાલ ઉતરે છે.

ભવિષ્ય યોગીરાજ ! આદેશ.

દેવર્ષિ : બચ્ચા ! શું કરીશ જગતનું કલ્યાણ ?

ભવિષ્ય . યોગીરાજ ! આદર્શમૂર્તિ છું,
માનવી ને દેવની યે આશા છું,
બ્રહ્માંડની હું કવિતા છું,
પરબ્રહ્મની પ્રસન્નતા છું.
ઊર્ધ્વ દૃષ્ટિ છું, યોગીન્દ્ર !
સહુ છું મહાઆકર્ષણ,
સૃજનને શિખરે સૂર્ય સમો વિરાજી
મોકલું છું કિરણોના દોર
માનવીને આવી ઉંચે સ્હડવાને કાજ.
ઉત્સાહ છું અભિલાષ છું પ્રેરણા છું.
કલ્પના છું અદ્‌ભુત અમૃતની.

ટેકો છું પતનોનો,
ઉદ્દીપન છું થાક્યાંનું.'
તીર્થ છું તીર્થગામીઓનું,
મોક્ષ ' છું મુમુક્ષુઓનો.
જગતની શક્યતાનો ભંડાર.
વિશ્વના વિકાસનું કેન્દ્ર,
મનુષ્યનું દિવ્ય લોચન છું.
દેવર્ષિ ! સૃષ્ટિનો સુન્દર મહેલ છે,
એ મહેલનો મિનાર ને ધ્વજ છું;
સદા આભથી યે ઉન્નત,
ને બ્રહ્મધામની દીવાદાંડી જેવો,
મ્હારૂં નામ 'યશ'.

દેવર્ષિ : સ્મરણ, પ્રગતિ ને આદર્શ,
ઇતિહાસ, પરાક્રમ ને મોક્ષ;
ત્રણે કાળ લંબાયા છે સરજનહારે
બ્રહ્માંડની ઉન્નતિને અર્થે.
પડ્યા છે ભૂતકાલના હિમાદ્રિ,
સમાધિસ્થ, અવિચલ, ને યોગમૂર્તિ;
જન્મે છે તેમાંથી વર્તમાન ગંગા,
વહે છે સદા તે વાડીઓમાં થઈ.
ઉભા છે આગે આરે
તીર્થ, તપસ્વીઓ, ને ઋષિઆશ્રમો.
ઉતારે છે બ્રહ્માંડપ્રવાસીઓને,
અને મૂકે છે સર્વ જઈ
ભવિષ્યના બ્રહ્મમહાસાગરમાં.
જગત એટલે ઉન્નતિ ક્રમ,

૫૪

ગ્રામ્ય માતા.

હમે છે સુરખી ભરી રવિ મૃદુ હેમન્તનો પૂર્વમાં,
બૂરૂં છે નભ સ્વચ્છ સ્વચ્છ દિસતી એ કે નથી વાદળી;
થયો હિમ ભર્યો ત્યહ અનિલ શીત ઉત્સાહને પ્રેરતો,
ને ઉત્સાહ ભરી દિસે શુક ઉડી ગાતાં મીઠાં ગીતડાં! ૧

મધુર ,સમય તેવે ખેતરે શેલડીના,
રમત કૃષિવલોનાં બાલ નાનાં કરે છે;
કમલ વત ગણીને બાલના ગાલ રાતા,
રવિ નિજ કર તેની ઉપરે ફેરવે છે! ૨

વૃદ્ધ માતા અને તાત તાપે છે સગડી કરી,
અહો! કેવું સુખી જોડું ક્યાંએ નિરખ્યું દિસે! ૩

ત્યાં ધૂળ દૂર નજરે ઉડતી પડે છે,
ને અશ્વ ઉપર ચઢી નર કોઈ આવે;
ટેકો વળી મુખ વિકાસી ઉભા રહીને,
તે અશ્વને કુતૂહલે બહુ બાલ જોતા ' ૪

ધીમે ઉઠી શિથિલ કરને નેત્રની પાસ રાખી,
વૃદ્ધા માતા નયન નમતાં ફેરવી ને જુવે છે;
ને તેનો એ પ્રિય પતિ હજુ શાન્ત બેસી રહીને
જોતો માતો સગડી પગો દેવતા ફેરવે છે ! ૫

ત્યાં તો આવી પહોંચ્યો એ અશ્વ સાથે યુવાન ત્યાં;
કૃષિક એ ઉઠી સામે " આવો બાપુ " કહી જેના ૬

" લાગી છે મુજને તૃષા, જલ જરા દે તું મને " બોલીને,
અશ્વેથી ઉતરી યુવાન કૂવાને ચારે દિશાએ જુવે;

(અનુષ્ટુભ.)

" ખમા સૌ ! ખમાવો !
અરે કોઈ આવો !—
" દયા સિન્ધુ ! આવું !
શિશુ સાથ લાવું ! "

(માલિની)

નિમિષ મહિં જ ડૂબ્યું નાવડું સિન્ધુ માંહિ,
મધુર સુખઊર્મીઓ ને ગર્જો ત્યાં ડૂબાઈ !
ઉદધિ-ઉદર સન્ધ્યા શાન્ત બની સમાયાં
નિમિષ મહિં જ [illegible] સિન્ધુએ ગાન ગાયાં ૧૯

નરસિંહરાવ

૫૬

પીંજરાનો સૂડો

ઉગતા સૂર્યની [illegible] આવે છે [illegible] નેહ,
[illegible] ૧

[illegible]
આનન્દ [illegible]
[illegible]
[illegible] ૨

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ૩

ઉદાસ શાન્ત સ્વરે બીન છેડી,
ઉદાર ભાવે મૃગ નેત્ર રેડી;
મચી રહી આર્દ્ર સ્વરોની હેલી,
મહાન આનન્દની રેલ રેલી. ૧૮

સરરર સુસવાટો થાય ત્યાં બાગમાં કૈં,
અરર! મૃગ બિચારો ઉછળીને પડે છે,
થર થર થર ! એ કન્યકા ત્રાસ પામી,
શિથિલ કર થતાં એ બીન તૂટે પડી ને. ૧૯

મૃગહૃદય મહીં છે તીર લાગ્યો, અરેરે!
ખળખળ ઊનું ત્યાં રક્ત ભૂમિ પરે એ!
નયન જલ વતી એ કન્યકા ઘા ધુવે, ને
મૃગ તડફડ થાતો હાંફતો શ્વાસ લે છે. ૨૦

બિચારું એ ભોળાં નયન દ્રવતે બે હાલ્યું, અને
પછી કન્યા સામે કરુણમય એ શાં નિરખતાં!
અરે! છેલ્લે ત્યાં તે નિજ પ્રિય કને એક નજરે,
પડે છે કે આવું નયન મૃદુ ચોરી રહી હવે:— ૨૧

'કઠિન નગરનું તું, નેત્રની નયણી કરી,
"બાનવી લે, બાનવી લે ત્હારું બીન હજી હજી' ૨૨

"કૃપા દે તેં ક્યાં શીખ્યો પ્રભુની બીનની પરે!
'અનુકૂળ બને, મીઠાં હજો આ તુજ હસ્તને' " ૨૩

કન્યા વિચારી દુખણી થઈને
એ શાંત બેસી મરતી જુએ છે.
ત્યાં પાછળેથી નર કોઈ આવે,
વાત્સલ્ય ભર્યું પ્રેમે વદ્યું એ— ૨૪

'અયિ પુત્રિ' વિચારી તેં પાળી છે તુજ આ પિતા'
નથી જ એ ' બાનવી લે ત્હારું બીન હવે જરા' "૨૫

૫૭

વીરની વિદાય.

મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !
સિધાવો છો રણવાટ—દૂર.
આજ કુંજે ધરણી ધમધમે, રાજ !
ઘેરા ઘેરે શંખનાદ:
દુંદુભિ બોલે મહાગજના, હો !
સામન્તના જયવાદ
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો ! ૧
આગળ [illegible] હો !
કુંજર ડોલે દ્વાર
બન્દીજનોની બિરદાવલી હો !
ગાજે ગઢ મોઝાર
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો ! ૨
[illegible] હો !
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કેસરભીના કન્થ હો ૩
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કન્થ હો ૪
[illegible]
[illegible]

૫૯

સહુ ચલો જીતવા જંગ

([illegible])

સહુ ચલો જીતવા જંગ, બ્યૂગલો વાગે,
યા હોમ કરીને પડો, ફતેહ છે આગે. ટેક
[illegible]

સાહસે કરો વેપાર, જમે બહુ લાખો,
સાહસે તજો પાખંડ, ખરારસ ચાખો;
સાહસે નર્મદાદેશ, દુઃખ સહુ ભાગે,
મા હોમ૦ સહુ ગહો૦ મા હોમ૦

નર્મદાશંકર

૬૦

કેસરીયાં

રેખતો.

હવે શા માટ કર બગવાં અહૂ તો નાખું કેસરિયાં!
રમુ રંગે ઘુમું જંગે સ્વદેશ પ્રેમને મગે!!! ૧
અમારી શેલિ એ હકની જટા એ, એ વિભૂતિ બનિ!
અલક્ષ આ દેશ એક ધુની, અમે એ જાગીજ ની મુનિ! ૨
ખરું તાદાત્મ્ય, એકાત્મ્ય, સ્વદેશોદ્ધાર-આત્માત્મ્ય,
રમે હૃદયે, ઘુમે નયને, તને તન લોહિ સાથે જગે! ૩
હવે શા માટ નિરાશા? વૈરાગ્યે આદિ નો ડાસા!
અમારી એક હરિ લગની ભરત દુઃખાર્તિ ચીંતામણિ! ૪
ઝીલ જયરંગ, જલ ડંકા કરો! ઘુમો મુનિ બંકા!
ન પાછા પાગ ઠઈ ધન્યા! ભારો હાથ લિન કન્યા! ૫

હ૦ હ૦ ધ્રુવ

૯૧

ચલો !

ચલો, શૂરવીર ! ચલો જઇએ, સુભટનો મશ માર્ગ લઇએ. ૧
સુણો, સૂતા કેસરી જાગે, કે રણનાં રણશીંગડાં વાગે. ૨
ઉડયા રથના રથના ક્ષત્રીય જાયા, શ્રી કૃષ્ણે વરદ શંખ વાયા. ૩
શૂરોએ શત્રુંજય લીધાં, કે ભીમે સિંહનાદ કીધા. ૪
ચડ્યા રણ રંગે રાગ રાચ્યા, મહાભારત વાદ્ય મંડાયા. ૫
અહો ! જગની હાકલ વાગે, જગતના શૂરવીર જાગે. ૬
ઉભી જો ' સહુને યશમાળા, અમરને દ્વાર અમરમાળા. ૭
ચલો ઝટ, ચલો, વીર બહાદુર ! અમર મારગ ઘો રણ દહા ૮

ન્હાનાલાલ

૯૨

રાજા પ્રતાપના હળદીઘાટની હોરી

આવો મેરી હલદીઘાટ [illegible] આવો મેરી
નાથ, [illegible] [illegible] મેરી ઓ મ[illegible] —
ઓ પિયકારી [illegible] [illegible] —
[illegible] આવો મેરી. ૧
[illegible]
[illegible]
[illegible] આવો મેરી ૨
[illegible]
[illegible]
[illegible] આવો મેરી ૩

નહિ અમ આજ કાંઈ ઉંચા થાંગ્યાં ! સ્વર્ગે કેમ ફરી જવા'
રત્નસિંહ હરી કેસરી થયું, અનમ સિસોદિયા—રાણા !
એકલિંગજીની નો છાયા ! [illegible] ૪

દ. હ. ધ્રુવ

૬૩

હલદીઘાટનું યુદ્ધ

([illegible])

" વીરા ' [illegible] રજપૂત,
[illegible]'
[illegible] નહિ [illegible]
[illegible] '
[illegible] રજપૂતો
[illegible]
કે [illegible]
[illegible] ' ૧

" વીરા ' [illegible] છે ?
[illegible]
[illegible] '
[illegible] સિસોદિય [illegible]'
નહિ, નહિ નહિ [illegible]
[illegible] '
રે [illegible]
[illegible] ૨

"ધીરા" તમ આજે રણમાં,
ત્હેરી અસ્ખલિત પ્રભા,
રજપૂત-ગૌરવ કહે જગ છે,
તે ત્હેરી અફજર યાદ!
રે આજ પ્રતાપ પ્રતાપે
ઘૂમી ગ્હેરી રણ મોઝાર,
તે સાથે ઝૂઝંગે તેના,
ઝૂઝે બાદીશાહજાદ ! ૩

ગર્જન કરી અમ પ્રતાપે
ઝૂઝ્યુ રણે શરીર
ટે માર કરી ત્યા ઝિઝમા
રાટેક શિશોદિય વીર
ચ ત સગત
સ ન ચાહાણ પ્રમાર
રિપુ દ ાન ફુંધા
બાદીશાહજાદ ! ૪

મોગલ ઝુઝ સલામ ને
બળ પતિ મ ાસી માન
લઇ સૈય અસ ય જ ઝિઝા
ક સિંધુ તરંગસમાન
પણ મુગટોળમાં કૂદે
તરજ કરી હોકાર
યા ફુંધા તમ તાપી
ઝૂઝે બાદીશાહજાદ ! ૫

ધડ ધડ ધ થાય ધ ાકા
ઝુમ તોપ તણા ઓપાસ

પ્રભુ રિપુને હણવા પ્રેર્યો
વીર રઘુકુલ રાજા પાસ.
ઉતર્યો પ્રભુ મુનિઓથી
આવ્યા દૈત્યોની આસ.
પ્રભુ [illegible] પરીને ત્યાં,
નિજ ધર્મ ભક્તી સાર.
તે દૈત્ય સકલ ભગાવ્યા
[illegible] [illegible] ૧૬
ધડ ધડ ધડ [illegible] ધડાકે
[illegible],
કડ કડ કડ તૂટી [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

પણ રિપુને હણતા પ્હોંચ્યા
  વીર રજપૂત રાણા પાસ,
છોડ્યો ઝટ્ટ મુગટ માથી
  લાવ્યા રજપૂતની આશ!
પણ ઝાલાવીર પડ્યો ત્યાં,
  નિજ ધર્મ બજાવી સાર,
ને રત્ન સહસ્ર ગુમાવ્યા
  ગયા ભારતસરતાજ! ૧૬
ધડ ધડ ધડ થાય ધડાકા
  ઝુમ તોપતણા ઘોષાળ,
કડ કડ કડ તૂટી પડતું
  નીચે આવે આકાશ!
એ સૈન્ય અસંખ્ય વિરોધી
  નાંખ્યા રજપૂત પર પ્હાર
નહિ ફાવ્યા અરે એ સઘળા
  ગયા ભારતસરતાજ! ૧૭

* * *

ભલે ગયા દિન એ તે
  છે કુંજ હલદી ઘાટ
પણ ક્યાંય જોવા તેની
  શી અસિની ચળકાટ
નથી ભારતજન ક્યાં ભૂલ્યા
  એ યુદ્ધતણું અણુકાર
સહુ સમર પ્રતાપ અને તે
  ગયા ભારતસરતાજ ૧૮
હા ધન્ય વીર રજપૂતો
  હો ધન્ય જ તમ સરતાજ!

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

૭૦

ના કહવું

પદ

કહવું બન્યું કે ના કહવું ના કહવું;
વેણ કહાડયું કે ના વળ્યું ના સહવું. ટેક.
સમજને તો પગનું મુખનું મૂકીને ના મહીનું,
જવાબ જો નહિ આગળ તોરે, ફરી ન પાછું લેવું કહવું. ૧
સાકર મહોડું આરી પડને મહોડું ન કરવું ખ્હીલું,
કરી બને ખુબ વાતું પણ ના કરવું ફરવા ઉંચું કહવું. ૨
જ્યાં ગજા ત્યાં ચોગી નહિને વચન લેવું સમજુ,
આમ પરો કે ફરી ભાગે તાપ ન કરીને નમગી કહવું. ૩
કનેક કરીને આગળ વધશ અથવા અહિંયા મરણ
પણ લીધનું ને પછી [illegible] રે [illegible] કહવું. ૪
[illegible] કામ ન [illegible] નકવા [illegible]
[illegible] ને [illegible] કહવું ૫
[illegible]
[illegible] કહવું ૬
[illegible]
[illegible] કહવું ૭
[illegible]
[illegible] કહવું ૮
[illegible]
[illegible] કહવું ૯

નર્મદાશંકર

[illegible]
[illegible]
સાજન ૨૫
[illegible]
[illegible] સજ્જન ૨૬

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

૭૮

એક ઘા

[illegible]

[illegible]

૭૯

મને જોઈને ઉડી જતાં પક્ષીઓને

રે પંખિડાં ! સુખથી ચણજો, ગીત વા કાંઈ ગાજો,
શાને આવાં મુજથી ડરીને મેળ છોડી ઉડો છો ?
પાસે બેસી ચકલી વની આ ગાય તેનોજ હું છું,
ના ના કેદી તમ શરીરને માત્ર હાનિ કરૂં હું
ના પાડી છે તમ તરુ કે ફેંકતાં માળીને મેં,
મ્હેલ્યું મ્હેં આ ઉપવન સદા પંખિડાં સર્વને છે
રે રે ! તોયે દુઃખની મળી ટેવ જૂનાં જનોથી,
છો બીતાં તો મુજથી પણ નૌ ક્ષેમ તેમજ માની.
જો ઉડો તો જરૂર ઘા છે ક્રૂર કો હસ્તનો, હા !
પંખીડાં ! કે તમ ન કદી રે ગૈન એવો જનેના !
દુખી હું કે દુઃખ તમ ગયાં સાધનું એમ ત્યાગી,
રે રે ! સત્તા તમ પર જનો ભોગવે ક્રૂર આવી.

કલાપી

૮૦

દુખિયાંનાં બેલી

(દા દા બા દુનિયેર ... કમ કરિયે ?—બાળની નીરાળ ...
એ ભજનની ધૂન)

ધા સુણીને રે દુખીયાંની,
  વ્હાલા બંધુ બનિયે
    બંધુ બનીયેરે, એના બેલી બનીરે,
      દુઃખીને સમાવિયે !
ધા સુણિને દુખિયાની,
  વ્હાલા ! બન્ધુ બનિયે !

એક જ જનનીનાં જાયા,
એક જ હિન્દભૂમ પ્રજાઓ,
રંક આપણા કેમ્પવાળા ઠેકે
રે ' હું ફગાવિએ '

ભેળસેળિયા ગાય ભારેખમ,
રહેવા સરખા શું મહેરામ !
દુખે દુખિયારાં આપણાં આંતર આપિયે
હો દૈવાણી કેમે '

દુ:ખિયાના દેહી જીવન,
ગમિયે ફર આત્મજ નેહન
દાનને દ્વારે દયાસાગર રેલિયે
એવા આશુ અર્પિયે '

દુખીયાનાં દેર જગાવતે,
દીનના તો સંતન મેરકે
દર્શન ગમે પ્રભુપાત્રા ત્યાગિયે'
પ્રભુદત્ત માગિયે '

ત્યેં સંમેલન ભરીયે,
દૈવાને દેલ મઢશે,
વિભુના વ્યાપના રસ જ્યોતિ પ્રગટે
પ્રાર્થી ફેલાવિયે'

એ હર્ષિત દુખિયાની
સ્વાગત જાળુ ' બનિયે.

લલિત

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

અને પ્રેરે નિત્યે પિકસ્વર કર્ણપથમાં,
થશે સિદ્ધિ શું આ ઉરની વિવિધ વિચારરચનામાં ! "
પરદ્યુમ્ન વદે—" ધૈર્ય તજ, મા " ૫

(ખંડહરિગીત)

કોકિલા આ કૂજતી
હૃદય સુખ ઊંડું દૂરે '
વાણી એ મન કેમની
મુજ હૃદયમાં ધ્વનિ શા ભરે ૬

(મનહારિણી)

' ગમન વન અંધારપટમ,
વિરચી અતિ કે ગૂઢ રચના,
સખા સેવા નારાયણ થઈ કંઈ જ્યોતિ અન્ન.
કિંતુ હું ત્યારે વિરમ કેઈ એ ભેદ ગગના '
પરદ્યુમ્ન કહે—" ક્રિયા પરમ.. ' ૭

(મંદ રસાલ)

' પ્રિય જન, સુજન તણી
ચાલિય નિજ કુંજ ભણી
ત્યાં રજનીના ક્ષણે,
એ કૂજશે, કંઈ, ધ્યાન ધરી '
" ક્રિયા કેરે ત્યાં નહીં—'
કોકિલા વાણી નદ ૮

વિષમ સંકટપણમથી,
હૃદય મુજ આકુળ બને,
વિશ્વમાતા ઘૂમતી
ભમશે ચરાવે તે ' અને ',

લોપશે કો ધૂમને !
ભભખ્યુ શમશે કો હવે !
હૃદય નિર્મળ કઈ બને ?
ને આત્મ મુજ શાન્તિ ભજે !"
કોકિલા કૂહે" જે હવે,
દિવ્ય ગાનો હું સુણું." ૧૦

(અન્યોક્તિમાંથી)

વિમલ [illegible] માગી મુખ [illegible]
[illegible] [illegible] કઈ રસે '
અને [illegible] [illegible] અનુપમ [illegible] દિવ્ય [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] કઈ નહીં [illegible] માનસમાં. ૧૧

નરસિંહરાવ

૮૫

બોધ

ગઝલ

[illegible]

ચાહ્ય તો નથી આપી દુનીયામાં જરા દીઠી,
બહાદરી બતાવા સાં નહિ કોઈ પણ જાજે.
રહી નિર્મોહી શાંતિથી રહે એ સુખ મોટું છે,
જગત બાજીગરીનાં તું ખાં છળબલ જવા દેજે.
પ્રભુના નામનાં પુષ્પો પરોવી હાર્ય માળા તું,
પ્રભુની પ્યારી ગ્રીવામાં પહેરાવી પ્રીતે દેજે.
ક્ષીરીળા થયો હી છે પછી પીડા તને કાંઈ,
નિજાનંદે હમેશાં બાલ મસ્તીમાં મજા લેજે.

બાલાશંકર ઉલ્લાસરામ

૮૬

ચેતે તો ચેતાવું તને રે પામર પ્રાણી

ચેતે તો ચેતાવું તને રે પામર પ્રાણી; ટેક.
સઘ પરબાર સાફ, મિથ્યા કહે છે મારું મારું;
તેમાં નથી કશું તારું રે, પામર પ્રાણી. ૧
નાકે દાખે વધનારો, વેઢણુ જ તારું ધારી;
જાણુ તો જીવનને તારે રે, પામર પ્રાણી. ૨
આકિંચન [illegible] [illegible], ન [illegible] ન [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] રે પામર પ્રાણી ૩
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
હરે [illegible] [illegible] રે પામર પ્રાણી ૪
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].
કહે સાચું [illegible] [illegible] રે પામર પ્રાણી ૫
આવે તારે સાથે એવો, [illegible] તું [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] રે પામર પ્રાણી. ૬

હે નરતનું લાધ્યું, તેં તો ન ચિંતન કીધું,
ભણી ભણે એમ વીત્યું રે, પામર પ્રાણી.
બાળપણથી ધન ખોયું, યુવાની ભામા ખોયું,
[illegible] રે, પામર પ્રાણી.
[illegible]
[illegible] રે, પામર પ્રાણી.
[illegible]
[illegible] રે, પામર પ્રાણી ૧૦
[illegible]
[illegible] રે, પામર પ્રાણી ૧૧
[illegible]
[illegible] રે, પામર પ્રાણી. ૧૨

દલપતરામ

૮૩

નરભવનું [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

નસ્તુ પડી છે રે આનંદ તુંબડે,
લાગે નહિ ફૂટી જતાં વાર,
ખૂટીનું ખેંચાતું રે, કાંઇ ન કામનું; તૂટ્યો૦
રંગ ભરેલો કામો રે, કહો તે કેમ રહે ?
મેલી ઘણી પોચી પડી જાય;
ખેલ ભજનનાં ખાબો રે, ભાન ન તાનનું; તૂટ્યો૦
સ્વર મેળાવીએ એમાં રે, નાદ બેતાલ છે,
ઢોલકમાં પણ કાંઇ ન ઢંગ:
બંધ થયું છે બાઇ રે, હરિ રસ પાનનું; તૂટ્યો૦
આરમાં હવે ખૂટી રે ખૂટી હવે બીજી નથી,
હરિ હવે આવો તમે હાથ;
કહું છું કામ ન મારે રે, ધનજન ધામનું; તૂટ્યો૦
કેશવ હરિની કરણી રે કોઇ ન જાણીશો;
વાણી મન પાછાં વળી જાય;
ભય થાશે નહિ એમા રે, મદા ભજરાનનું; તૂટ્યો૦

કેશવલાલ હરિરામ ભટ્ટ

૮૮

કાયા તારી શાથી વરસાણી !

કાયા તારી શાથી વરસાણી ' મૂરખ મન,
કાયા તારી શાથી વરસાણી રે હેજી ' ટેક.
પાંચ તત્વની કાયા બની તારી પ્રાણી,
તેના મંહી ચેતન આવ્યો રે હેજી,
ચેતન કાયાને કહ્યું વરાઇ ન હોય એ તો
રે: અંજીઆનું પીવે પાણી, મૂરખમન, કાયા તારી. ૧

જે રે વસ્તુની તારી કાયા બંધાણી પ્રાણી
દેડ બગીઆની કાયા તેવી રે હે જી,
ચેતન તો સર્વેનો એકજ રૂપ છે,
તેમા તેં જૂદાઇ શાની જાણી ? મૂરખ મન, કાયા તારી
જ્યાથી તુ આવ્યો ત્યાથી સર્વે લોકો આવ્યા,
સૌનું જન્મ મરણ એક ભાતે રે હે જી,
શરીરનો ઘાટ સૌનો એક જ સરીખો,
સરખા હાથ પગ મુખ વાણી, મૂરખ મન, કાયા તારી.
ખાવાના કાજે છે સૌને માટીના પદાર્થ સૌ,
માટીથી થયુ ને માટી થાશે રે હે જી,
પાચ તત્ત્વ વિના બીજુ કયાથી આવ્યુ એ તો ?
સર્વે વસ્તુ એક પરમાણી, મૂરખ મન, કાયા તારી. ૪
આરે કાયામા તારી શુ રે બગડ્યુ છે પ્રાણી ?
ઘટ્યુ ને વધ્યુ તો કાંઈ નથી રે હે જી,
મન બગડવાથી સર્વે સંસાર બગડ્યો,
શંકા તારા મનમા ભરાણી મૂરખ મન, કાયા તારી. ૫
જે જે વસ્તુ જુએ તેને મારૂં અંગ જાણજે પ્રાણી,
તેમા ને તારામા ભિન્ન નથી રે હે જી,
એક બ્રહ્મ ઓર દ્વિતીયા નાસ્તિ છે પ્રાણી,
જ્ઞાની તણી વાણી છે વખાણી, મૂરખ મન, કાયા તારી. ૬

અનવર

૯૦

બ્રહ્મદીક્ષા.

એજ માર્ગ, બન્ધુ ! એજ માર્ગ
નેત્રકમળ મીંચી વિચરો છો,
પણ એજ પ્રભુનો રાજમાર્ગ

ગભીર કોલાહલ ભર્યું યે બજાર
અત્યારે શબ્દ-સ્તબ્ધ-મૂર્છિત જેવું છે,
શ્રીપુરના નાગરિકો નિદ્રામાં છે
તમે પણ અખંડ નિદ્રા લીધી બન્ધુ !
સદન્તરની સ્વૈર વાણી સૂતા
[illegible] લીધી જતો
એજ માર્ગ બન્ધુ ! એજ માર્ગ

આગળ [illegible] ખડે ?
[illegible] અગ્નિ [illegible]
[illegible]
[illegible]
પણ [illegible] માર્ગ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

પ્રપંચમા આપણે એમને દોરતા,
પણ પ્રભુપન્થે આપણા એ નિયન્તા હતા
સદ્‌ભાવ પાડતાં એમના તો પગલાં
આ માર્ગે જ વળેલા હતા.
વીરા ! મ્હારૂં સ્મરણ સતેજ છે–
હજી તો ત્રણેક વર્ષ માંડ થયા છે–
એજ માર્ગ, એજ સત્ય માર્ગ,
ત્હમે ડગલા ભરો છો એજ મહામાર્ગ.
નગર છોડી વનઆંગણે,
વિશ્વ ત્યાગી વિશાળા વ્યોમમા
પિતાને જ ડગલે ડગલે, બન્ધુ !

આમલીઓની ઘટામા થઈને જ
વીર ! પાછળ સરિતાના તટમા,
ભૂત પ્રેત જેવી, માયા સમી,
શંકા શી ડોલતી છાયાઓમા થઈ, ૬
કુમળા જ્ઞાનસમાન અખંડ પ્રકાશમા
અન્ધકારના રન વટાવી
પ્રભાતના જ્યોતિર્જલમા.
એજ પરમ માર્ગ, બન્ધુ !

વિદાય લેશો, વીર ! ૭
દુનિયાનો અન્ત વિનાશ જ છે,
આદિ અને અન્યથા હો.
પણ એક વેળા તો આંખ ઉઘાડો,
એક છે ની મીટથી તો જગતને જોઇ લ્યો.
શું જગત બહુ જોયું ? ૭
અને, ત્હમને ગમ્યુ તે અમને ગમશે જ.

દ્વાર મૂકી અહર્ધામમાં,
મૃત્યુ મૂકી અમૃતત્વમાં;
મનુષ્ય મૂકી ચિરંજીવ દેવોમાં:
એજ કલ્યાણપન્થ, આયુષ્ય!

ઉષ્ણોદકનું સ્નાન કરી લ્યો,
સંસારના મળ ધોઈ નાંખો,
અશુદ્ધિ વડે વિશુદ્ધિ ઓઢો.
કુન્દનને અગ્નિની જ્વાળા તાવે છે,
પ્રલયપૂર્વ પુરાણ સમયથી
આત્મકુન્દન પણ અગ્નિદેવ ધરીયે છે:
વીરા! વિરાજો અગ્નિરાજના ઉછંગે.
ત્હમારી કુન્દન સમી કાયાની
થાવા દો અગ્નિને ખાખ:
ત્હમારા આત્મતત્ત્વનાં કુન્દન પ્રકાશવા હો.
માટીમાંથી મણિ મળશે,
અને ભસ્મમાંથી કુન્દન જડશે.
એજ માર્ગ, એજ માર્ગ:
શુદ્ધ ઉન્નતિના નત સ્વીકારો.
શતશિખ અગ્નિદેવની પાંખ ઉપર
વિહરો અનન્તતાની કુંજોમાં.
તેજ ત્હમે તેજભૂમિમાં પધારો,
કિરણની અમોલખ કણિકા ત્હમે
સૂર્યોના સૂર્યરાજમાં વિરામો.
વહ્નિરાજ વાદળમાં બળે છે,
બળો પ્રભુવિહારી ત્હમે પણ
વાદળ કેડી વિજુ વિરાટપદમાં.

એજ પુનિત શ્રેયસ્પન્થ, વીર !
ત્યાં જ મળશે વિશ્વરાજ મહારાજ:
પરમમાં રમતાનની મૂર્તિ,
અને વિના પાછળ સચ્ચિદાનન્દ.

જય જગજ્જયનો, બન્ધુ '
ધન મેરી પ્રભારાશિ પ્રગટ્યો છે,
જગતમુખડે પ્રકાશ પ્રસર્યો છે
પૃથ્વી અને પ્રભુને
તેજની મણિસાંકળે સાંકળતો
સૂર્યરાજ આંખડીમાં આવી ઉભો છે
વીરરાજ ' આપણા આજ એ સૂર્યની.
દૈવના દુન્દુભી ગાજે છે—
હવે પાછું વાળી ના જોશો—
આપણો સંસાર અને તેનાં સુખદુઃખ.
તેના વિશાળ તથા તેના વિશાળ,
હવે તેમને આધીન કરતા નહીં:
આપણે ચાલવું જ તે રહેવા દો
દૈવી નગારાં વગાડે દેખાય છે
દેવ નગરમાં એ આત્મજ્યોત છે ઘર
સ્વીકારે તે કરીને આનન્દ,
વીરરાજ ત્યાં તે દેવધામમાં.
એમ આપણી માર્ગે આવ '
જય, જગજ્જયનો જય '
ચડો આગળ આજ,
અને ઉઠો ત્યાં સૌંદર્ય, બન્ધુ

ન્હાનાલાલ

૯૧

મહાભિનિષ્ક્રમણ

(દોહરો)

નાથ સમીપ સૂતી હતી, મૃદુ શય્યામાં જેહ;
અર્ધ ઊઠી ત્યાં રાણી એ, તઉ પ્રાગણ્યે દેહ. ૧
કરતલ બે બાજે ધર્યાં, ઉર ઉછળ્યો અવિરામ,
ગરગર અશ્રુ ઢાળતી, સુન્દરી એ ગુણધામ; ૨
સિદ્ધાર્થતણો કર પછી, ચુમ્બ્યો કંઈ ગણ વાર,
ત્રીજે ચુમ્બને કરયુગ્મ, કીધો મૃદુ હુંકાર. ૩

(હરિગીત)

"નાથ ! જાગો ! નાથ ! જાગો
વાણી દો આશ્વાસની "
" શું છે ? પ્રાણ ! શું ! વ્હાલી ? શું છે ?
પૂછતો ઉલ્લાસથી. ૪

(જાતિ)

તદપિ રુવે અવ્યક્ત જ, કંઈ વાણી રહી કાંઈ અટકી;
હૂમો હૃદય ભરાયો,-અંતે રાણી વદી સુદીન બની. ૫

(દ્રુતવિલમ્બિત.)

" સૂતી હું નાથ ! સુખે મૃદુ નીંદરે;
શિશુ વડુ ઉદરે પુણ્ય તે સ્ફુરે;
જીવન, મોદ, અને વર્ષા પ્રેમની,
દ્વિગુણ નાહીં વહી હૃદયે રહી, ૬
સુખદ ગાન જ તે તણું હું સુણી,
મધુર નીંદરમાં શમની ધણી;
પણ અહો ! કંઈ સ્વપ્ન જ કારમાં
અનુભવી જ્યાં જાગી હતી હવાં. " ૭

* * *

(અનુષ્ટુપ)

વદે સિદ્ધાર્થ—"ઓ મ્હારી મધુરી પત્ની ક્યાં!
સર્વ છે સ્વપ્ન એ રૂડાં, દીઠાં જે ત્હેં ફરી ફરી"
રાણી કહે—"સત્ય એ નાથ! પણ એક વિરામમાં,
ગોર વાણી સુણી મ્હેં તો—'આવી એ વેળ' એમ ત્યાં

* * * *

સુણી એ અજાણી જાગી, સ્વપ્નનો સાર શો હશે!
મૃત્યુ પામીશ હું? કે—તું મુજને છોડીને જશે?"

(ગીતિ)

સન્ધ્યાનું સ્મિત અન્તિમ, દેવા મધુર સુહાગ લોચનથી
રાણી નારી ભર્વી તે સિદ્ધાર્થ નિદ્રાળને કરે વિનતી. ૧

(ગરબી*)

"ધીરજ ધાવ તું પ્રભુ' મધુરી' ઓ ધીરજ ધારે
અવિચલ પ્રેમ છે સ્વપ્ન, સત્ય આશ્વાસનું ત્યારે.
ધીરજ૦ ૧

(સાખી)

ભલે સ્વપ્ન દુઃખ આપિયાં ચિત્ત ભીતરે ગૂઢ
ને દેવ, કષ્ટ ભલે નિજ આસન આરૂઢ,
તદપિ તું ધીરજ ધારે.
ધીરજ૦ ૨

સિંહ, શ્રી, ઉદય રવિ. મ.નં ભણ્યા આજ,
તદપિ કિયું એક કશ ગૂઢ સમજ્યા કાજ;
તદપિ તું ધીરજ ધારે.
ધીરજ૦ ૩

* [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

મુજ શિશુ અંકુર એ આપણા પ્રેમનો ગૂઢો રે,
પોષું આશિષ દેવા હેને, ક્યું રખે હું તો રે; ૨૭
ઉદ્ધરીશ હું એ પણ ભાગ; અરે સહુ પોકારે,
પત્નિ ' પુત્ર ! પિતા ! દાસુવાર, અને જગ લોકો રે ! ૨૮
આ અવસર કેમ દુઃખ સહો મુજ સંગે રે,
જ્યોતિ પ્રગટે ને ભાખે વિશ્વ ધર્મ ઉમંગે રે. ૨૯
કર્યો નિશ્ચય દઢ આ વાર, હવે હું ચાલું રે,
નવ પાછો ફરું કો કાળ, અચળ પથ ઝાલું રે. ૩૦

(સાખી.)

શોધું સત્ય અતિ ગૂઢ તે મળ્યા વગર ફરું નાહિં."
અન્વેષણ અતિ તીવ્ર ને તપ ઉગ્ર કરે જો કોઈ." ૩૧

(ચોપાઇ ત્રણ ચરણની)

કરી યશોધરાને પ્રણામ સૂતી જે બહુનિદ્રામાં આમ,
ક્રાંઇ બાર અત્યંત બજેલા, નાખ્યાં નેત્ર વદનપર પ્રેમે. ૩૨
ફરી અશ્રુથી ભીનું વદન, સેવા છોડી વદાયનું મન,
કીધા પ્રદક્ષિણા ત્રણ વાર, શય્યાકેરી ધરી ભક્તિભાર; ૩૩
જોડી ધડકતે હૃદયે પાણિ, બોલ્યો સિદ્ધાર્થ અવિચલ વાણી:—
"ફરી આ રમ્ય શય્યા માહિં, ફરું શયન કદી હું નાહિં." ૩૪
ત્રણ વેળા ગયો રાજન, પાછો આવ્યો વળી વેળા ત્રણ;
હેવું રાણીનું સૌન્દર્યપૂર, હેવો પ્રેમ હેનો ભરપૂર; ૩૫
અન્તે બળ કરી છૂટ્યો શયનથી, ધાર્યો શોક પછી નવ મનથી;
ચાલ્યો, શ્યામ-રજનિમાં ચાલ્યો, માર્ગ જ્યોતિ અનુપમો ઝાલ્યો. ૩૬

નરસિંહરાવ

ટિપ્પણ

૩

'અઝાન' અરબી કે ફારસી [illegible] નામ છે. દરેક મસ્જિદમાં દરરોજ, નમાઝનો વખત થયો છે અને નમાઝ પઢવા આવો એ ખબર આપવા, જે [illegible] મોટેથી અવાજે બોલવામાં આવે છે તે. આ [illegible] અરબી [illegible] ઉપરથી કરેલ ભાષાન્તર છે.

૧. [illegible] = સૌથી મોટા ઈશ્વર [illegible] 'અકબર' એ [illegible] (= મહાન) નું [illegible] ગુણવાચક રૂપ છે. અઝાનની શરૂઆતમાં [illegible] વખત બોલવામાં આવે છે અને અઝાનની આખરે [illegible] બે વખત બોલાય છે.

૨. [illegible] હદીસો [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] છે.

[illegible] 'મહંમદ' છે. [illegible] 'જેના વખાણ થયા છે તેવો' એમ થાય છે. 'મહંમદ' [illegible] પણ મહંમદ [illegible] [illegible] વપરાયેલ છે. [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] સામાન્ય 'અહમદ' 'મહમૂદ' 'મહમા' વગેરે રૂપ [illegible] છે.

૪. [illegible] = ([illegible]) [illegible] [illegible].

૮. આ [illegible] સવારના ('ફજર'ની) નમાઝની અઝાનમાં છે. સવારની નમાઝ [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] જોઈએ.

૯. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ત્યારે સાંભળનારે, તેના જવાબમાં [illegible] કહેવાની છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. અઝાન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. અઝાન પૂરી થાય ત્યાં સુધી તેમાં ચિત્ત [illegible] જોઈએ.

[illegible] [illegible] [illegible] આપેલી ટીપ ઉપરથી.

૧૨

૧-અન્વય—([illegible]) વનમાં સુંદર આમ્ર આદિક [illegible] ઊગે છે (જે) ગાનમાં, બાગમાં, વસુ (દ્રવ્ય સંપત્તિ) માં, [illegible] (સંગીત કળા) માં, વિખ્યાત છે જ્યાં દેવાંગના સરખી [illegible] [illegible], આવો (એવો) ચૈત્ર ([illegible]) અને પ્રસાદ (નદીઓ) [illegible] પૂર (ભરેલો) ભારત [illegible] છે

[illegible]—[illegible] [illegible] નામ પામેલો વર્ષ દેશ

૨-[illegible] અને પશ્ચિમ પાટ તે બે હાથ અને [illegible] તે [illegible] [illegible] પરોના મરેલ તે [illegible] [illegible] હાથમાંથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે

તે [illegible]=તે ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible]) ની [illegible], [illegible] મિલ સે તે [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી.

[illegible]

૫-૬ આ બેનું પણ યુગ્મક છે.

યુદ્ધમાં સ્થિર-યુધિષ્ઠિર. એ નામના અવયવે જ યુધિ=યુદ્ધમાં, સ્થિર, . ધર્મયોગી ધર્મનો યોગ રાખનાર. પ્રથમ ચરણ તે યુધિષ્ઠિરનું ણ છે.

બીજું ચરણ ભીમનું વિશેષણ છે. મારુત સુત-પવનનો પુત્ર. ભક્ષ ભોગી (ખાનપાનનો શોખીન).

નર=અર્જુન. ભારત સૂર્ય=ભારત-વર્ષનો સૂર્ય. અગ્નિ-સ્વરૂપ ે જેવો પ્રતાપી માટે.

નકુલ વરણાગીમાં (શરીર શોભા સંભાળવામાં) પ્રધાન હતો. ભવિષ્ય જોતો=સહદેવ

૭-૮ અન્વય-વનવને ન્હાની નદીઓ, પ્રતિજાતિ છોડે(દરેક જાતના ક ઉપર) રંગીન પાંખડાં,-જ્યાં છે (હતાં). કુસુમે (ફુલવડે) ન્દ (જ્યાં) મોડે (મોડાય છે-તૂટે છે,- ભારથી હલે છે); ીની) ત્રણે દિશાએ મરુત (થી) સુગન્ધિ સમુદ્ર ગાજે છે-; હાથી ે પ્રકારે પરિપૂર્ણ સંધિ વિકાશીને,- (તેમજ જ્યાં) પાષાણ રત્નની ાવ્યો છે,- શાં શાં વખાણ (કેનાં)થાય ?-સર્વે રૂપે જ્યાં ભૂમિ વધિક ઓપે છે, કોઇ (જેને વિશે) અંતર્વિકલ્પ કરી (અંતરમાં વિચાર કરીને) ન અલ્પ-ઘણું-બોલે (વખાણ કરે છે)-તે એ કે-પૃથ્વી-ણો સુભગ ભાગ છે એમ તોલે છે-(સરખાવે છે).

૯ અન્વય—જ્યાં (જે ભારત વર્ષમાં) અભ (અભ્ર-મેઘે) આસીને, નભમાં બહુ વેશ ધરીને (જૂદા જૂદા આકાર ધારણ કરીને), વારિ (જળ) વર્સીને, ઠરી કરીને શાન્તિ કરીને, ઘોષ ગર્જીને, જ્યોત (વીજળી) કરીને, તે જ્યાં ત્યાં (ઠેરઠેર) પ્રકાશીને, (પ્રગટા-વીને-) જેવાં (જાણે) ઉદાર જનથી. જનચિત્ત શાન્ત્યા (શાન્ત કર્યાં) -છે, વર્ષાકાળ તે સતત્-ઋતુ તરીકે ભારતભૂમિનો જ વિશેષ છે.

* અભ્રેના અર્થમાં "જેવાં" એ શબ્દ વિશેષ રીતે વપરાયો છે.

° ભરૂચની રૂ[illegible] નર્મદાના એક બેટમાં આવેલા નસિદ્ધ કબીરવડને [illegible] અદિ છે

અન્વય — [illegible] (જે આગળ [illegible]) ગંભીર મૌનથી [illegible] ([illegible]) [illegible] અનુસરનાર ગાઢી [illegible] અને (શેશેને [illegible] [illegible] આપવાને લીધે) સરળ જેવું દીર્ઘ આયુષ્ય ધારીને, જે [illegible] ([illegible]) છાયામાં [illegible] ([illegible]) શામવો ([illegible] [illegible]) હવો મોટ ચિન્તનાત્મક ([illegible]) [illegible] [illegible] ([illegible] નર્મદ) દેખે છે

[illegible] એ ગુર્જર [illegible] [illegible] [illegible] મુખ્યને અંબે [illegible] આદિ [illegible] અર્થમાં છે

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નીકળી પછી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કહેવાય છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] એમ [illegible] [illegible]

[illegible] અને [illegible] [illegible] Hunter's Imperial Gazetteer Vol. III [illegible] Bombay Gazetteer [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] નથી, [illegible] [illegible] (સુરત) [illegible] [illegible] એમ [illegible] એમ [illegible] [illegible]

[illegible]

"લીલાવતી" રાખ્યુ એમ કહેવાય છે

"સત્કૃતિમા—એટલે ગણિતની સત્કૃતિમાં.

૧૬ અર્થ—જેણે આકાશથી ઉતરીને ગુફાઓ મેદી અને શિલાતલ વગેરે છેવા અને જેને તટે મુનિઓએ ધ્યાન ધર્યાં (સૌને—મોક્ષાદિક સિદ્ધિને લોએ), હેવી ભાગીરથી જેવી બીજી કોઈ નદી (જે ભારત વર્ષમા) શોભતી નથી.

૧૭ દાનવના દળ—મ્લેચ્છાદિક, પરદેશી હુમલો કરનારી પ્રજાઓ. આમ અર્થ સભવે છે, પણ તે અર્થ લેતા પણુ ઐતિહાસિક સત્યને વિરોધ આવે છે. કેમકે હિંદુસ્થાન ઉપર હુમલો કરનાર કોઈ પણ રાજા કે લોક હિમાલય ઓળગીને નથી આવ્યા. પણ હિંદુના પર્વતને હિમાલયનો દરનો અત ગણે તો બંધ બેસતાઆય.

ત્રીજા ચરણમા 'દુતારિ' ને ઠેકાણે 'ખટાવિ' એમ પાઠાન્તર છે.

૧૨ અ.*

૩ બાર જ્યોતિર્લિંગમા સોમનાથની ગણના છે.

૫. રૈવતગિરિ—ગિરનાર.

૬ આ કથા ભાગવતમા છે. લડાકનો થાક ઉતારવા માટે મુચુકુન્દે પોતાને ઊંઘમાથી જગાડનાર માણસનો નાશ થાય એવું વરદાન માગ્યુ હતુ

૧ સુવર્ણ સુદર્શન ગાંધમના ઉપદેશો મગધના રાજા અશોકે ગિરનાર પાસેની એક શિલા ઉપર કોતરાવેલા છે

૮ દિવ્યૌષધિ—દિવ્ય વનસ્પતિઓ.

૧૩ દય સુધ સંન્યાન ન્ય ન દ નરરતી.

૧૪

શ્રીગ ૧૫ મલક અને વૈકુંઠ એ વિશ્વવાનું હપદ સ્થાન છે તેનુ જ સ્વામિના પણ સ ન હમ્મ અસાધામ છે મ.શાકની કલ્પનાએ

* પુ ન મા ખણ્ડન ન માક ૧૨ ખાસ ૭ ના ૧૧ મ વાંચવુ.

શ્રીકૃષ્ણ સાથે અખંડ રાસ મનાવે છે. વૈકુંઠમાં ચતુર્ભુજરૂપે રામચંદ્રની કે વિષ્ણુની સેવા છે; અક્ષરધામમાં દિવ્યકોટી સૂર્યસમાન તેજસ્વી ધામમાં પુરુષોત્તમ (સહજાનંદ સ્વામી) દિવ્યસિંહાસન પર બેઠેલા છે અને મુક્તો પ્રેમમગ્ન થઇ એમની ચારેય બાજુએ ભક્તિ કરે છે. આ સ્થૂળ કલ્પના છે. જ્ઞાનમાર્ગે અક્ષર એ બ્રહ્મનો પર્યાય શબ્દ છે. સર્વવ્યાપક સચ્ચિદાનન્દ તત્ત્વ એ અક્ષર, એ ધ્રુવનું સત્ય સ્વરૂપ; એ સ્વરૂપની નિષ્ઠા તે અક્ષરધામની પ્રાપ્તિ.

લીટી ૭૯. પંચ વર્તમાન, દારૂ માંસ ચોરી વ્યભિચાર અને વટલાવું એટલાથી દૂર રહેવું એ પંચ વર્તમાનના સ્થૂલ નિયમો ગણાય છે, અને નિષ્કામ, નિર્લોભ, નિઃસ્વાદ, નિર્માન અને નિર્મોહ એ સત્ય પંચ વર્તમાન કહેવાય છે.

લીટી ૮૧ Mi...ucus (મિરિકસ) એલિયા.

લીટી ૮૫ અફલાતુન. ગ્રીક ફિલસૂફ પ્લેટો (Plato).

૧૮

કડી. ૧. એક સરખા = કદનો નદી પણ ટટાર સાથિ.

શોક કરતો = કાગો જેવો પોતાનો શોક કરતો હોય તે કબીરવડ છે. અથવા, કબીરવડ, જોનારનો શોક હરે

કડી. ૨. સત્યોગે = એવું કહેવાય છે કે—કબીર ફરતા ફરતા એ ઠે આવ્યો અને પછી તેણે વડનાં દાતણ ... પછી એણે ઉતારી ફેંક્યું તે શુભિયામાંથી આવડો વડ થયો છે. કારણ ગમે તે હો તો પણ એટલું ખરું છે કે કબીરે થોડા દહાડા પોતાની બેઠક અહીં રાખી ને એ ઉપરથી લોકોએ નામ પાડ્યું હશે.

પ્રજાની વૃદ્ધિએ = એક વડમાંથી ઘણી વડવાઇઓ

કડી. ૪. મિત્ર = જોડીએ તેટલો: બરાબર.

કડી. ૮. સુખ = એ સુખ કરમના દીવાથી ન જ લેવાય.

૧૩. બાળકીનાં મીઠા ક્રન્દનને લીધે જ આ લોકમાં સ્વર્ગનું તેજ ઝળક્યા જેવો આનન્દ થાય એમ ભાવ છે.

૧૪. માતાઓ બ્હાલના ઉમળકામાં અણસમજમાં બાળકની પેઠે જ મમતે કેવી વસ્તુઓ બનાવી તેમાં આનન્દ મેળવવા કરે છે એ સુપરિચિત છે

૧૬. 'ભરી' એ શબ્દ આગામી સૂચક છે.

૧૭. નાદ જાપથી ઉપજે છે લેને પ્રતિરૂપ ભુજંગી છન્દની ત્વરિત પ્રગતિ છે

૧૮. સિન્ધુના ઉદરમાં સન્ધ્યા અને શુક્ર લીન થયાં અને આમ આ સામાન્યવિકા અને તેની બાળકી પણ સિન્ધુમાં ડુબી ગયાં એમ વ્યંજનના દ્વારા બે ચિત્રોના પ્રતિબિમ્બ સૂચવાય છે.

આ કરુણ બનાવનું શુદ્ધ ચેતન કરવા માત્ર સિન્ધુએ ગાઈ એમ ધ્વનિત અર્થ છે.

નૂપુરઝંકાર (ટીકા) માંથી.

૭૯.

કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના એક કાવ્યનો આ અનુવાદ છે.

૮૧

૧. ધરની અને આશા લગની, ઘર ને, સાથ ને આશા પ્રવેશેલું [illegible] સ્વપ્નમાં તે તેની એ પણ છે, જે ધણું બધું સ્પષ્ટ એ સાચ છે, નહિ જે શબ્દ જોઈ તે આવે છે તેના અંત કે ઉપર કરી આર[illegible] (રેડિયો-એક્ટિવ) થી છે.

૨. સમય આગર તે.તાનાં, જુની સ્મૃતિ કેવી નથી ઉપનયાણ કરીને અનુભવાય પરે છે તે. વ.ખ. નહીં હોય.

૩. ભાખ, ડુંગર, ભાડ કરી અ. સિંચ. પી.ડી.

૪. અગર અને કિ, કંઈ બરોબર ઠીક હોય તે મનુષ્ય ડુંગરોકી એ-ન ભાષા બાળી ધણીને દર્શન કરી કરીને પછી હશે ભાઈ કે?

અનુવાદ ટીકા.

૮૨

એડગર ઍલન પો નામના અમેરિકન કવિના " The Raven " નામના કાવ્યની રચનાને અનુસરીને આ કાવ્ય લખાયું છે. આ કાવ્ય રચતી વખતે પો ના કાવ્યના [illegible] અત્યન્ત ઝાંખા હતા.

કવિતા દરેકમાં જ રહેલા "ફરી નહિ" ના ભાવ—[illegible] ભાવ—કવિતામાંના [illegible] ભાવની સુંદર પદ્ધતિ [illegible] [illegible] છે.

૧. કુહરવ્યૂહ.

[illegible] અંધકારના [illegible] અંધકારે ઘેર્યું આકાશનું [illegible].

અંધકારમાં નરક. [illegible]. જે [illegible] હોય એમ [illegible] છે.

૯. [illegible]

૧૨ [illegible] હૃદયરૂપી વાદ્યનો તાર.

હૃન્વીણા—મારા હૃદયરૂપી વીણા.

૧૩. ઘૂકે = ઘુવડ. સં ઘૂક—ઘૂકવત્, પ્રા. ઘુઅડો, જુઓ ઘુવડ.

તાનભંગ—વિચારના, મનના, તાનમાં, સ્વરમાળામાં, ભંગ.

તાનઘટ્ય—વિચાર તથા સ્વરના તાનનું [illegible].

૧૫. વિક્રમ-આશા—પરાક્રમની આશાઓ.

૧૮. આશાઓ —મનમાં સારાં કર્મો કરવાના ઇરાદા રાખ્યા, પણ તેને કુસુમ ફળાવ્યાં નહિ

સાગર—અનુકૂળ પ્રસંગો, [illegible] વગેરે કરવાના પ્રસંગો, લાગ, આદીને ઝરી ગયા, સર્વે.

કો. ૧૨.

૧૮ એમ ઘડી ઘુંઘું—કવિ પોતે જ પ્રશ્ન કરે છે એમ પણ તેના હૃદયમાં 'મર' એના ઉત્પન્ન થતા પ્રશ્ને નુરવ[illegible] કરેલું અંતર આટલું સત્ય પૂછે છે એમ કવિ [illegible] પ્રશ્ન કર્યું કર્યું છે.

૨૦ [illegible]—સૂર્ય સૂર્ય અને ઉષાની વૈદિક કથા સુપ્રસિદ્ધ સૂર્ય જ તે [illegible] ઉષા તેના આગમનની પહેલી જાય છે, આ સૂચિત બનાવનું રૂપક રૂપે પ્રતિબિંબ જ છે.

'મુગ્ધમુગ્ધ મને શકી સની!' —ને ઉષા એ સર્પને (ઉઠાવે, [illegible] પોતાના ભુજમાં કેમ સહશે?

૩ નિદ્રા પુરની [illegible] સ્વપ્નમય જીવનના ઉજાસમાં રમતી, થથી એ અભિનાશ પામે-તે ફરી પાછી જીવનમાં પ્રવૃત્ત થશે —આ એમ પણ ધ્વનિત છે.

૮૩

ધૃષ્ટ આ જેમ કહીં નહિ " ના દુઃખમય સુરો વડે જ રચ્યું છે, તેમ આ કાવ્યમાં ઉલ્લાસમય આશા—આશિ આશા-ના ઝણકાર છે

૧ ' ઊંડી ઉષા કઈ કેશ સમારતી '—ઉષા તેજસ્વી રચાય તે ઉષાનું કેશ સમારવું
શુક્ર અને ચન્દ્રકલા-પાસે પાસે જણાતા હતા, તેથી એના કલ્પના અહિં કરી છે

૫.
૭. } પરભૃત-પરભૃતા-એમ સમજવું

નૂપુરઝંકાર (ટીકા) માંથી.

૬૧

ક્રિશ્ચિયન આર્માંડ કૃત ' Light [illegible] ' [illegible] પ્રેમનું આ ભાષાન્તર છે.

બુદ્ધ ભગવાનો પૂર્વ જ્ઞાનનિર્વાણ [illegible] [illegible]. માર્ગ શોધવા માટે [illegible], વળી [illegible] [illegible]. ત્યાગ કરીને [illegible] તે [illegible] જ્ઞાન-[illegible] હાલમાં છે

[illegible]—[illegible] ત્યાગ કરીને [illegible] પ્રમાણ

૨. [illegible] = [illegible].

૪. [illegible] ના [illegible] પ્રેમ

૬. [illegible] 'સિદ્ધ' [illegible] [illegible] [illegible] સિદ્ધ.

[illegible]—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] જેમ [illegible] સિદ્ધનું નવું [illegible] [illegible], તેમજ તેવી અને પ્રેમ = [illegible], અને પ્રેમ એ [illegible]. [illegible] ([illegible]) નહી એને માટે, [illegible] [illegible] સિદ્ધ [illegible] નહી

૬૨

૭ અને ૮ ની બન્ને [illegible] ભાગમાં [illegible] [illegible] [illegible] સ્વપ્નનું વર્ણન કરે છે.

૯ " આવી એ વેળા '—[illegible] લાગી થઈ [illegible] વેળા,—એ ગૂઢ અર્થ

૯. અને ૧૦ ની [illegible] [illegible] ભાગમાં બીજા સ્વપ્નનું વર્ણન [illegible] કરે છે. એ સ્વપ્નમાં [illegible] " આવી એ વેળા " એ પ્રકાર [illegible] તે [illegible] [illegible] " [illegible] એ [illegible] લાગી. "

૧૨ અવિચલ પ્રેમ—મ્હારો ત્હારા ઉપરનો અચલ પ્રેમ.

૧૩ [illegible] સ્વપ્ન [illegible] ગૂઢ [illegible] અને [illegible]—એમ અન્વય "

લેખકો અને તેમનાં કાવ્યોની સૂચી

શુદ્ધિપત્ર

પૃ.	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૭	૪	ઉપ પ્રકાશ	ઉગ્ર પ્રતાપ
૧૮	૬	૧૨	૧૨ મા
૭૯	૧૧	મોભ	શોભા